

Evolucija kot osrednji koncept pri pouku biologije

Barbara Vilhar

**Univerza v Ljubljani
Biotehniška fakulteta
Oddelek za biologijo**

barbara.vilhar@bf.uni-lj.si

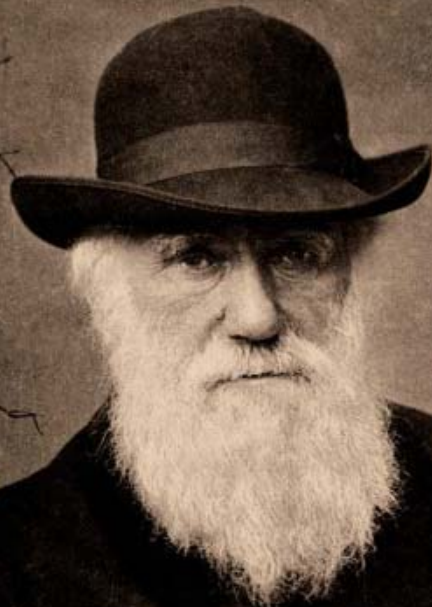

**Anna Zeligowski:
Evolution 4**

www.annatzeligowski.com

2009 Darwinovo leto

I think

"I think"

Darwinov rokopis (1837)
angl. mislim, razmišljam

1809 200-letnica rojstva

**1859 150-letnica izida knjige
*O izvoru vrst z naravnim izborom***

<http://dbs.biologija.org/darwin/>

Prispevek v zborniku

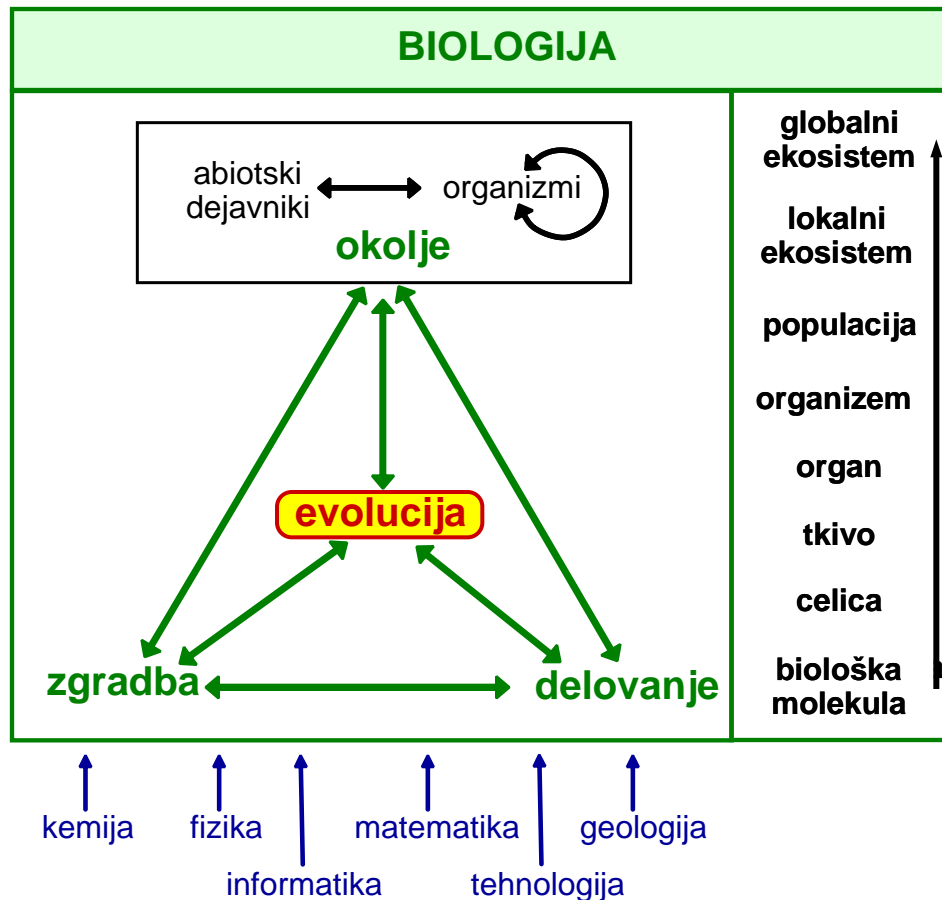
Umestitev evolucije
v pouk biologije

Primer za šolo:
“Darwinove” želve

Predavanja

“Evolucija” evolucije
v naši šoli

Celostna biologija: Izhodišča za poučevanje biologije na vseh stopnjah izobraževanja

sprejeto spomladi 2006:

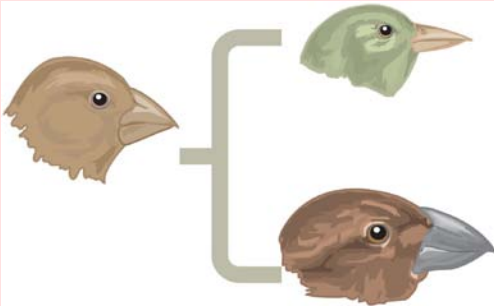
Sekcija za biološko izobraževanje
Društva biologov Slovenije

senat Oddelka za biologijo
Biotehniške fakultete Univerze v
Ljubljani

Komisija za spremljanje in
posodabljanje učnih načrtov za
predmet biologija

Evolucija

Evolucija je osrednja tema v biologiji.

Tako enotnost kot raznolikost organizmov je posledica evolucije z naravnim izborom.

pojmem
EVOLUCIJA

mehanizmi evolucije

dedna raznolikost, čezmerno potomstvo,
naravni izbor itd.

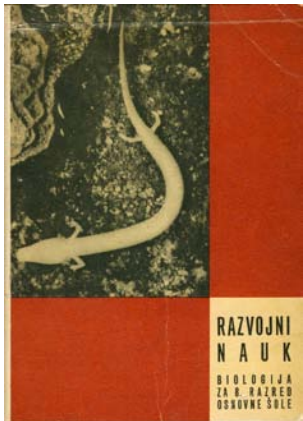
evolucijska zgodovina na planetu Zemlja
opis enega konkretnega primera evolucije
(glede na razmere v zgodovini našega planeta)

razumevanje
konceptov

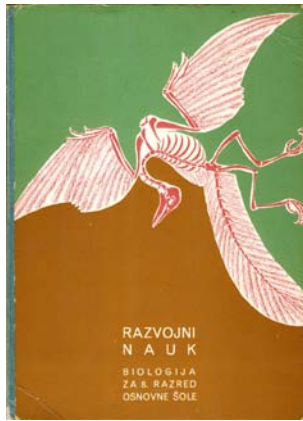
podatki

Evolutcija evolucije v naši osnovni šoli

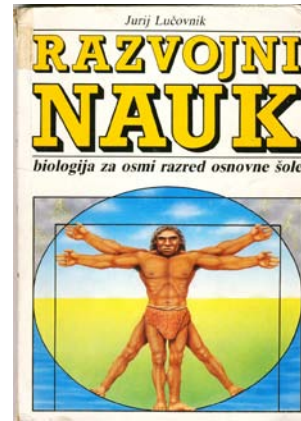
1965

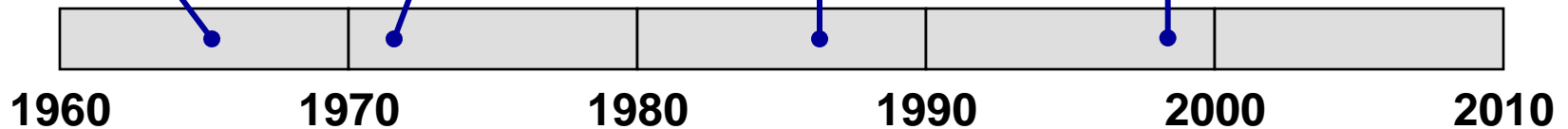
1972

1987

1998
UN za
devetletko

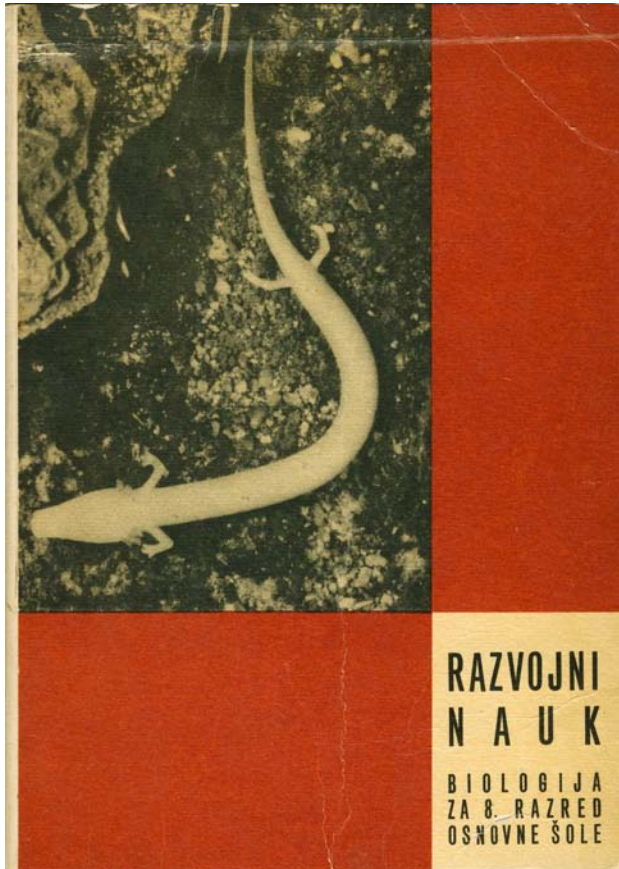

mehanizmi evolucije?

teorija o dedovanju?

Kaj sodi v SPLOŠNO IZOBRAZBO v določenem obdobju?

Učbenik za 8. razred:
1965

Uvod

Iz zgodovine razvojnega nauka

Dokazi za razvojni nauk

Temelji razvojnega nauka

Spremenljivost živih bitij

Čezmerno potomstvo

Umetni izbor ali selekcija

Naravni izbor in boj za obstanek

Zakaj so današnja bitja prilagojena okolju,
v katerem živijo

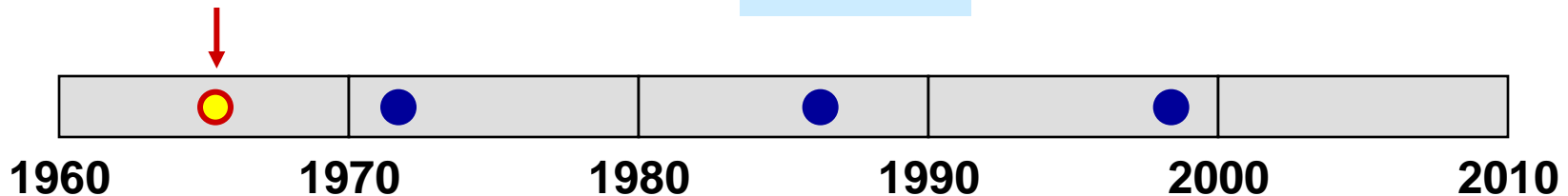
Postopen razvoj rastlin in živali
od enoceličarjev do človeka

Poreklo človeka

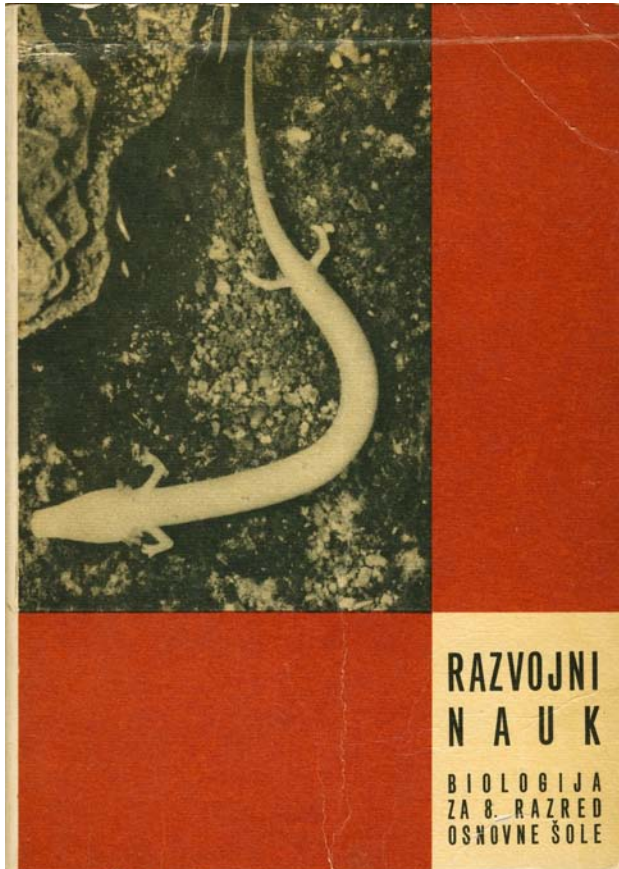
Človek spreminja naravo

Človekov vpliv na življenjske združbe

Dednost

Učbenik za 8. razred: **1965**

Geni so majhni delci, razvrščeni vzdolž kromosoma, in predstavljajo dedne osnove za posamezne lastnosti.

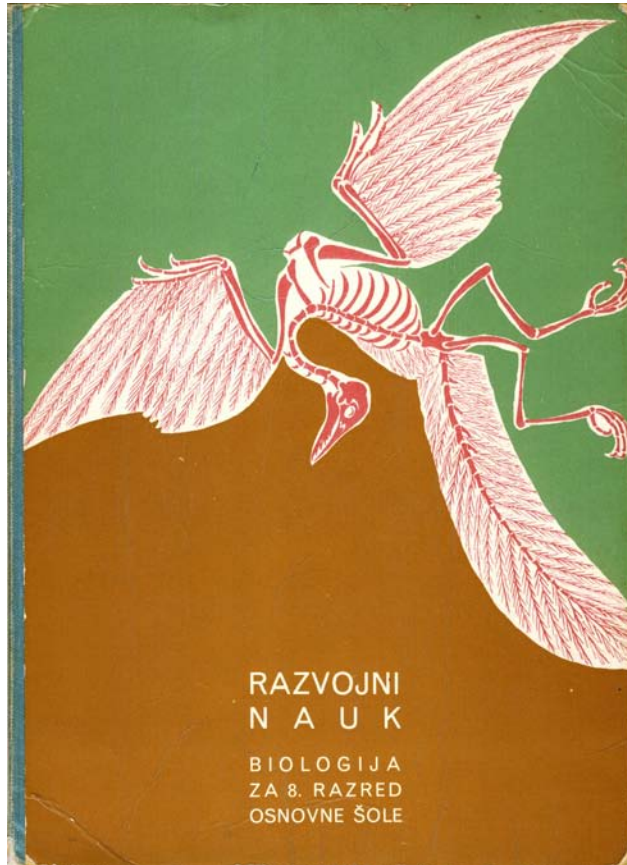
Vsak gen je nosivec določene lastnosti, npr. za barvo, za velikost organizma idr. V zvezi z drugimi geni prenaša tudi po več lastnosti hkrati.

Mendelska genetika (teorija o dedovanju)

pravila dedovanja opisana v besedilu (brez slik) med drugim: dominantna in recesivna lastnost

Učbenik za 8. razred:
1972

Uvod

Iz zgodovine razvojnega nauka

Dokazi, da se živa bitja spreminjajo

Vzroki in pota razvoja

Dednost

Spremenljivost

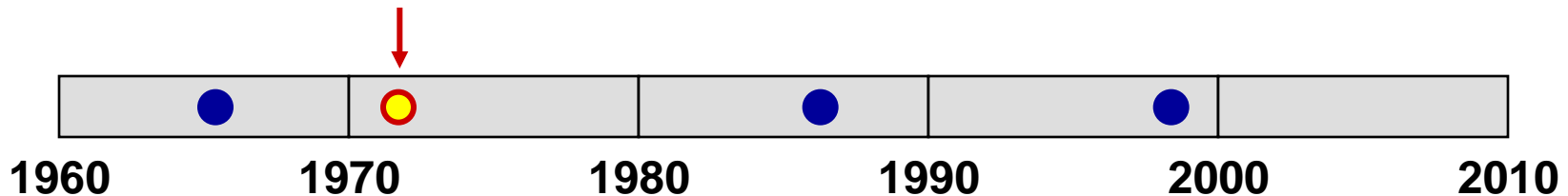
Hiperprodukcija potomcev

Naravni izbor in boj za obstanek

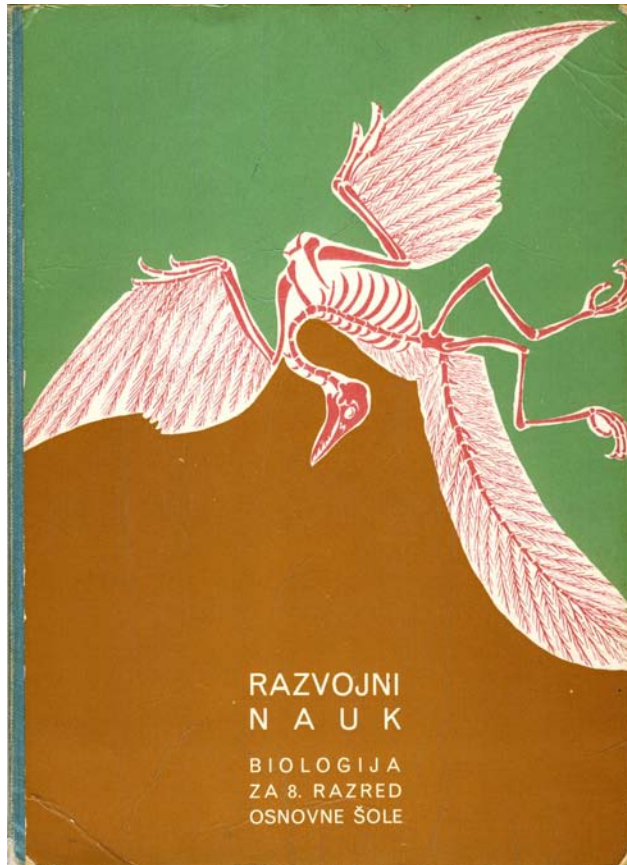
Izolacija ali osamitev – Prilagojenost kot posledica naravnega izbora – Umetni izbor

Izvor in razvoj človeka

Človek spreminja naravo

Učbenik za 8. razred: 1972

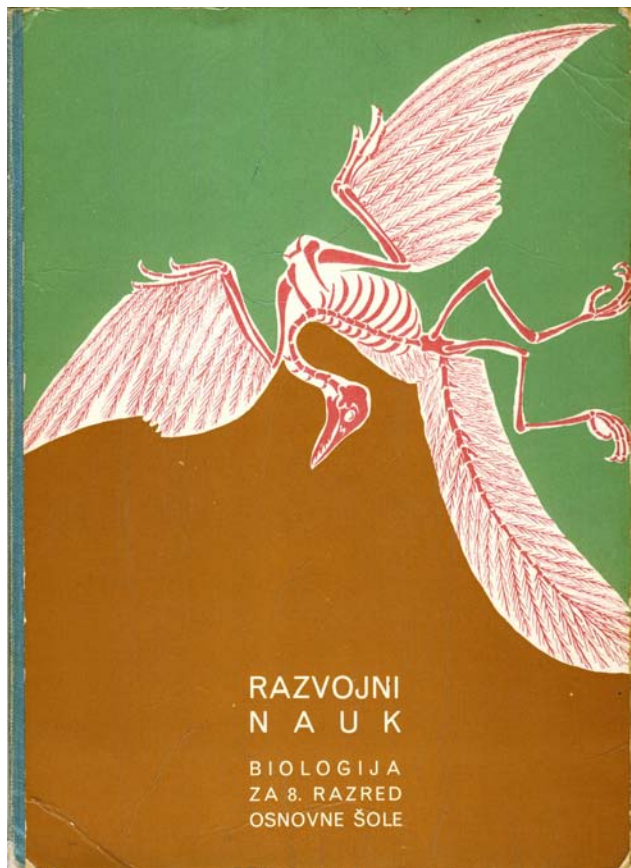
Sleherni dedni znak (lastnost) mora imeti že v plazmi oplojenega jajčeca določeno materialno zasnovo. Imenujemo jo dedna zasnova ali **gen**.

Geni, nosilci dednih znakov, so razvrščeni v kromosomih linearno, v smeri kromosomove osi.

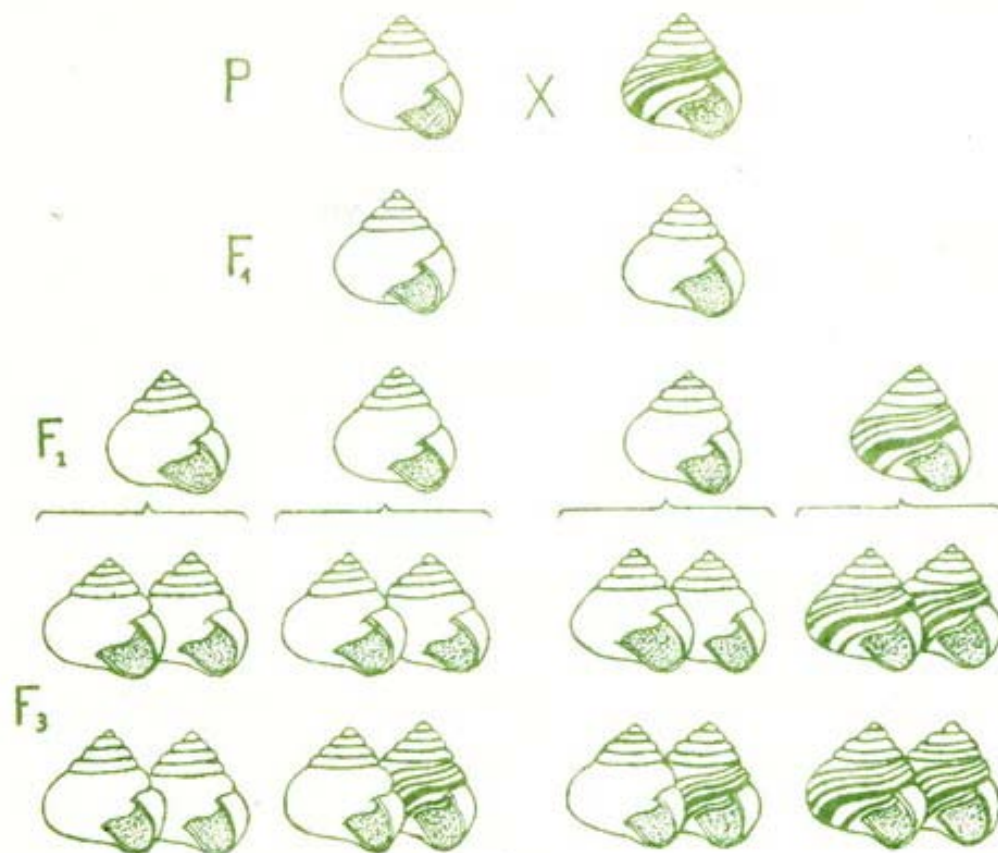
Drobni tisk:

Sodobna genetika je ugotovila, da je **dezoksiribonukleinska kislina** tista snov, ki omogoča dedovanje in določa genotip organizma.

Učbenik za 8. razred: 1972

Mendelska genetika

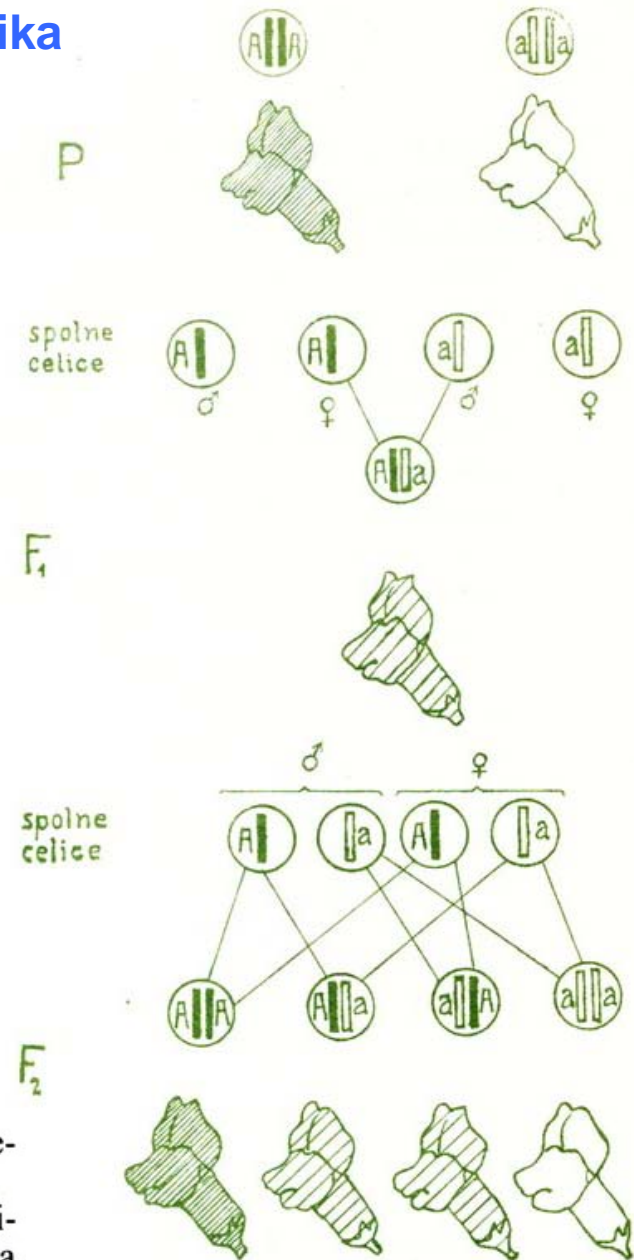
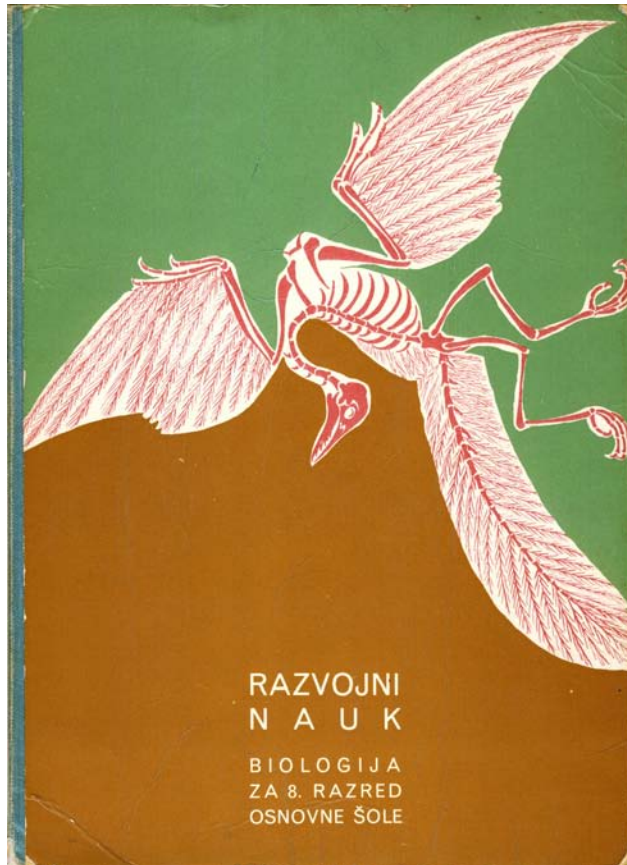

Križanje dveh zvrsti drevesnega polža z rumeno in progasto hišico. P roditelji (levi polž z rumeno, desni s progasto hišico). F₁ prva generacija križancev, vsi imajo rumene hišice. F₂ druga generacija; F₃ tretja generacija.

Učbenik za 8. razred: 1972

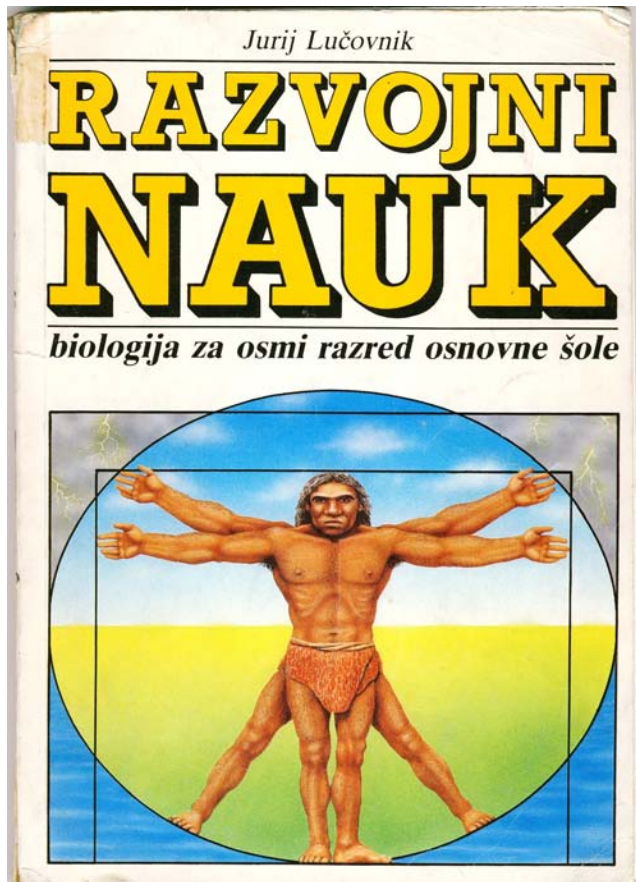
Mendelska genetika

Dedovanje rdeče in bele barve cve-
ta velikega odolina:
P roditelji, F₁ prva generacija kri-
žancev je rožnate barve, F₂ druga
generacija križancev je barvno v
razmerju 1:2:1; spolne celice.

Učbenik za 8. razred:
1987

Uvod

Zgodovina razvojnega nauka

Spoznanja, na katerih temelji razvojni nauk

Vzroki in pota razvoja

Splošna spremenljivost živih bitij

Osebni razvoj živih bitij

Dednost

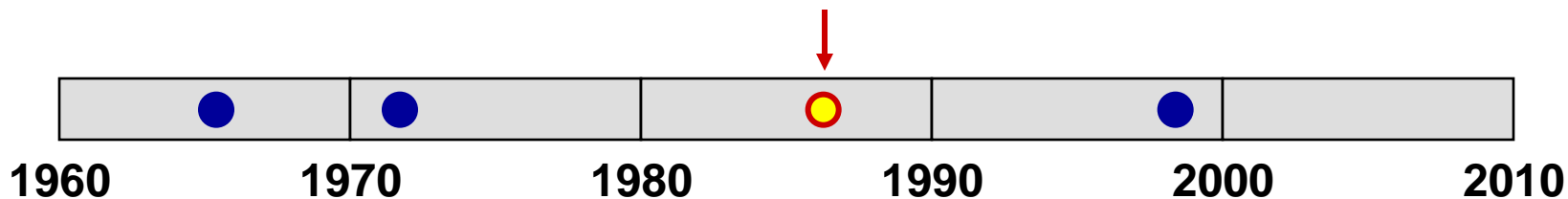
Čezmerno potomstvo in boj za obstanek

Naravni izbor

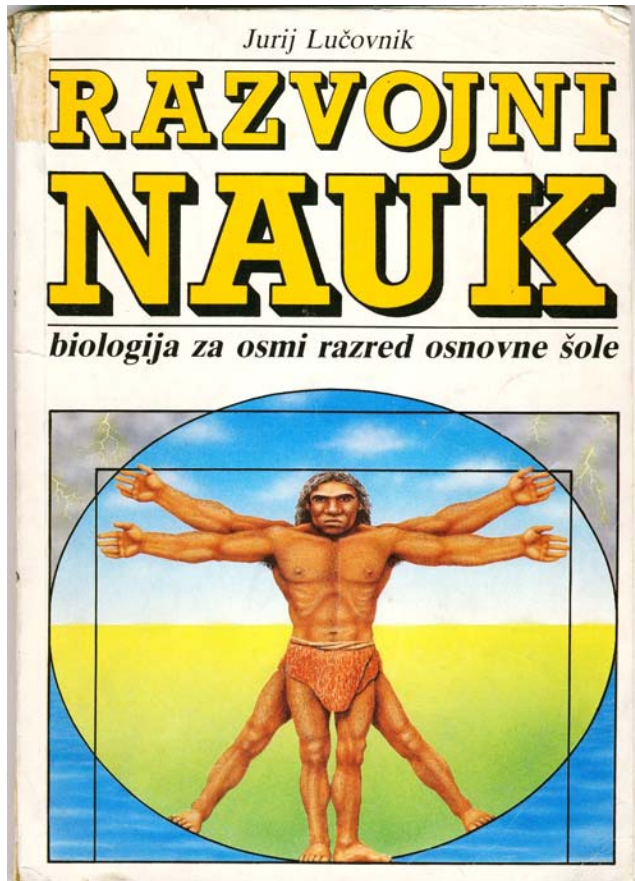
Kako nastajajo vrste

Tudi človek spreminja naravo

Izvor in razvoj človeka

Učbenik za 8. razred:
1987

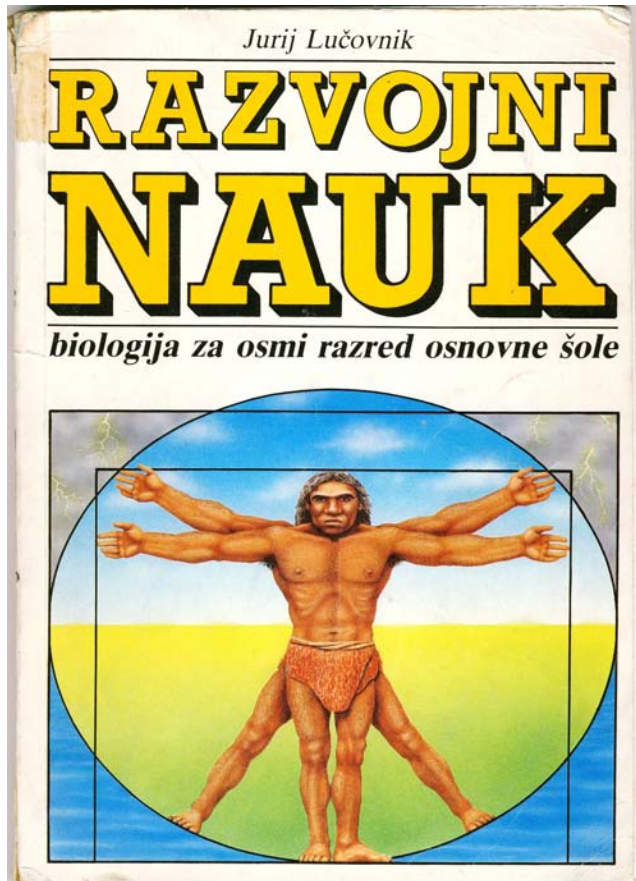

V šoli približno 20-30 let
zaostanka za znanostjo?

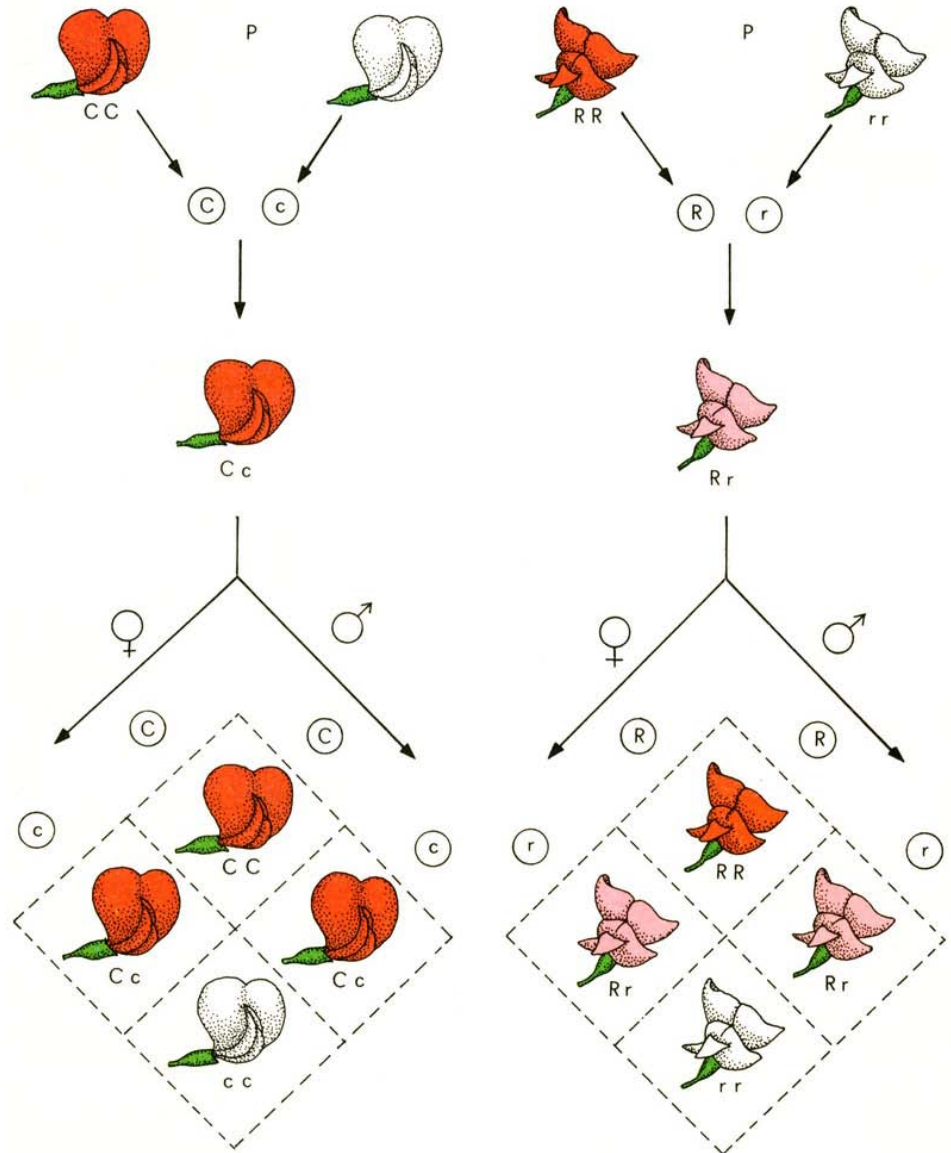
Dosedanje raziskave so pokazale, da so **molekule nukleinskih kislin** tiste osnovne enote, ki skupaj sestavljajo vzorec, po katerem naj bi se razvijal osebek, saj vsebujejo nekakšen “zapis”, ki daje “**informacijo**”, kako naj se izoblikuje vsaka posamezna lastnost osebk. Te osnovne enote imenujemo **geni**.

Molekule nukleinskih kislin v kromosomih vsebujejo v nekakšni “skrivni pisavi” (**šifri**) informacijo, kakšna **beljakovinska molekula** bo nastala v živi celici, če bo določena molekula nukleinske kisline (gen) aktivna. Beljakovinska molekula pa lahko deluje kot **encim** (katalizator v živi celici) in omogoči izoblikovanje neke lastnosti.

Učbenik za 8. razred:
1987

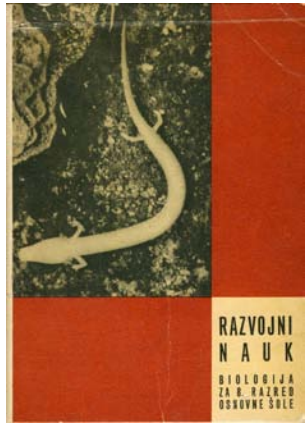

Mendelska genetika

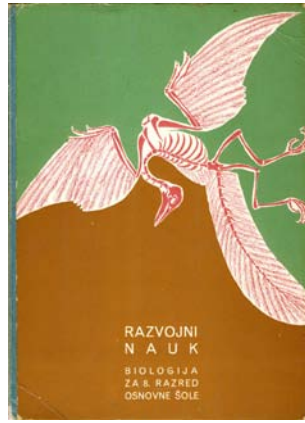

Križanje rdečecvetnega in belocvetnega graha (levo) ter rdečecvetnega in belocvetnega odolina (desno)

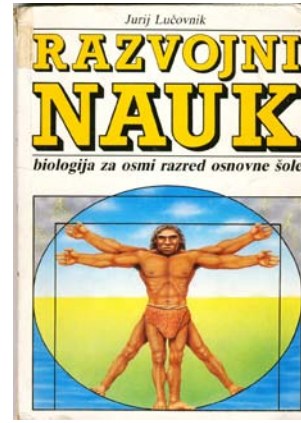
1965

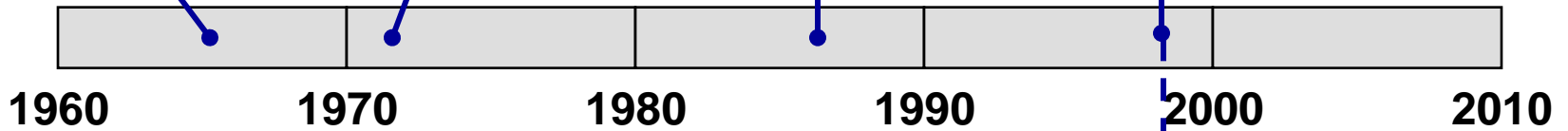
1972

1987

1998
UN za
devetletko

Evolucija

ves 8. razred

**vkjučuje teorijo o dedovanju
poleg tega nekateri cilji v 5. do 7. razredu
evolucijsko naravnani**

**krčenje predmeta biologija
s treh let na dve leti**

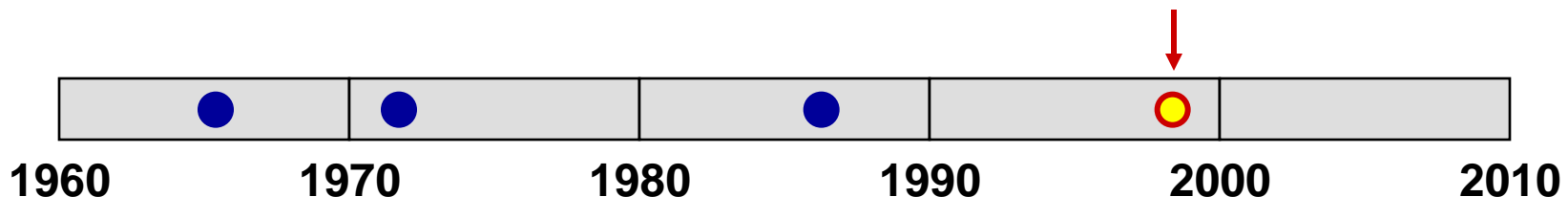

Učni načrti za devetletko (1998)

Zadnji 4 razredi OŠ (Naravoslovje 6 in 7, Biologija 8 in 9)

8. razred (bivši 7. razred) – vsebinski sklopi:

1. Biologija kot veda o življenju
2. Temelji ekologije
3. Življenjska pestrost
4. Sistematika **z evolucijo**
5. Sistematika **in evolucija**

Učni načrti za devetletko (1998)

Zadnji 4 razredi OŠ (Naravoslovje 6 in 7, Biologija 8 in 9)

Mehanizmi evolucije?

8. razred: 1 od 52 ciljev v UN (pogojno !!!)

Sklop “Biologija kot veda o življenju”

spoznajo Darwinovo razvojno teorijo

(pojmi: **razvojni nauk, Darwin**)

Sklop “Sistematika z evolucijo”

4 cilji, nobeden se ne nanaša neposredno na evolucijo

Učni načrti za devetletko (1998)

Zadnji 4 razredi OŠ (Naravoslovje 6 in 7, Biologija 8 in 9)

Mehanizmi evolucije?

8. razred

Sklop “Sistematika in evolucija”

dobijo predstavo o nastanku življenja na Zemlji in temeljno časovno predstavo o evolucionem razvoju živih bitij
(pojmi: evolucija, fosili, živi fosili)

se poučijo o pojavu prvih rastlin na Zemlji

spoznajo evolucionski razvoj pomembnejših rastlinskih skupin
(pojmi: rastlinski fosili)

poučijo se o pojavu prvih živali na Zemlji

spoznajo evolucionski razvoj pomembnejših živalskih skupin
(pojmi: živalski fosili)

Učni načrti za devetletko (1998)

Zadnji 4 razredi OŠ (Naravoslovje 6 in 7, Biologija 8 in 9)

Mehanizmi evolucije?

Nikjer niso omenjeni:

čezmerno potomstvo

dedna raznolikost in spremenljivost

omejeni naravni viri

boj za obstanek

naravni izbor

umetni izbor - Naravoslovje 6, sklop "Njiva in polje":

spoznajo, da je poljščine vzgojil človek z umetnim izborom

→ izključno evolucijska zgodovina
(NE mehanizmi evolucije)

Učni načrti za devetletko (1998)

Zadnji 4 razredi OŠ (Naravoslovje 6 in 7, Biologija 8 in 9)

Dedovanje?

Nikjer ni omenjeno !!! (v zadnjih 4 razredih OŠ)

Gen – NI omenjen

Sklop “Celice – tkiva – organi” (9. razred)

DNK – samo med pojmi – zgradba in delitev celice
(ni ustreznega cilja)

Didaktična priporočila

Učitelj seznanj učence z molekulo DNK v povezavi s kromosomi.
Znanja o molekuli DNK učitelj naj ne preverja in ocenjuje.

Principov dedovanja NI.

Kaj se leta 2009 učijo učenci v slovenskih osnovnih šolah?

Mehanizmi evolucije

Darwin 1859: *O nastanku vrst*
(pred 150 leti)

Evolucijska zgodovina

Lamarck 1809:
objava hipoteze o postopnem spreminjanju vrst skozi dolga časovna obdobja (fosili)
(pred 200 leti)

Dedovanje

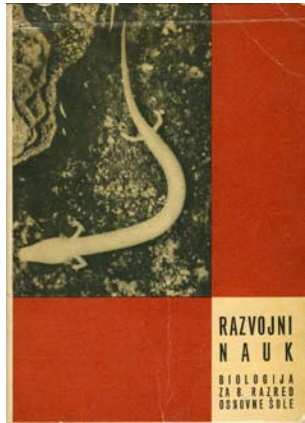
Mendel 1866
(pred ~140 leti)
1900: ponovno odkritje Mendla
(pred ~110 leti)

Ali se je 19. in 20. stoletje sploh zgodilo?

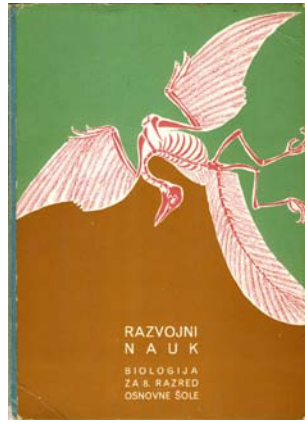
Darwin
celična teorija

genetika

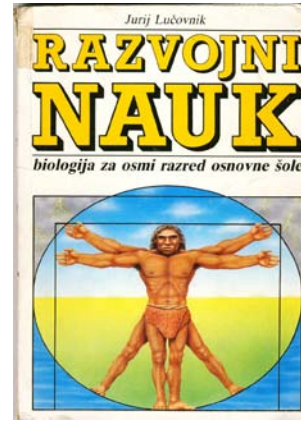
1965

1972

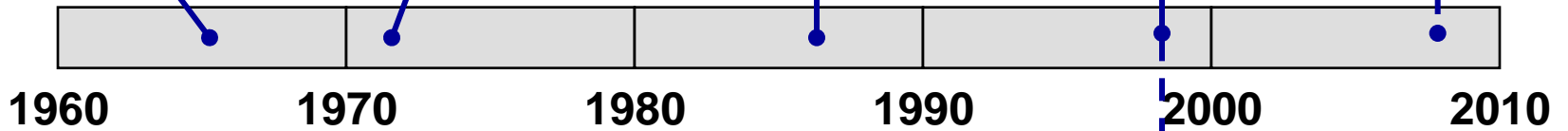

1987

1998
UN za
devetletko

2008
Posodobljeni
UN

Mehanizmi
evolucije

Evolucijska
zgodovina

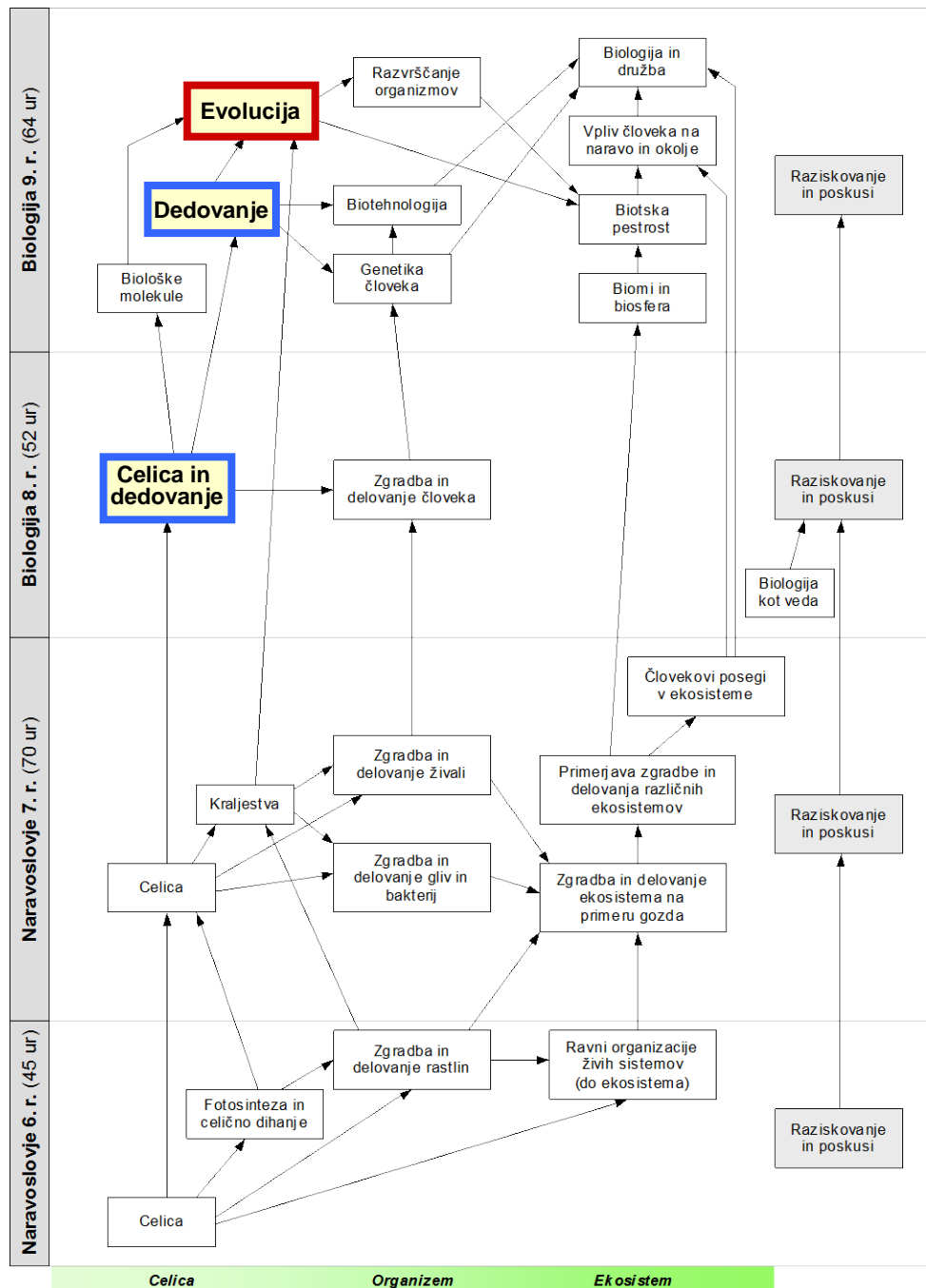
Dedovanje

Osnovna šola (6. do 9. razred): Posodobljeni UN

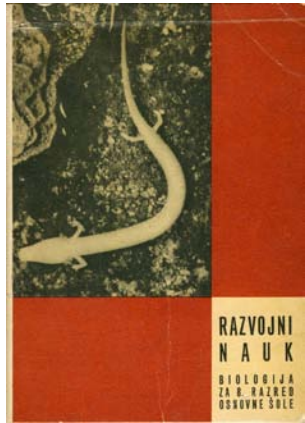
Vsako leto zaključi
osnovnošolsko
izobraževanje
20 do 25 tisoč državljanov
(> 1% prebivalstva).

pripravljeni, **nevedeni**
("v predalu" na MŠŠ)

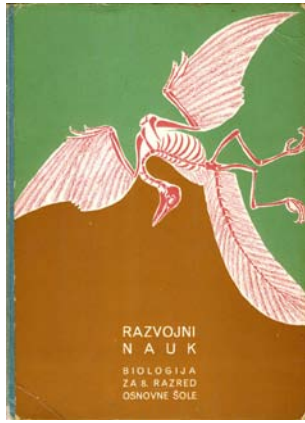

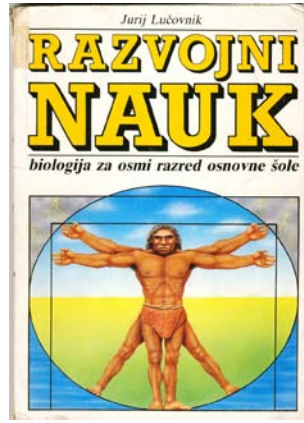
1965

1972

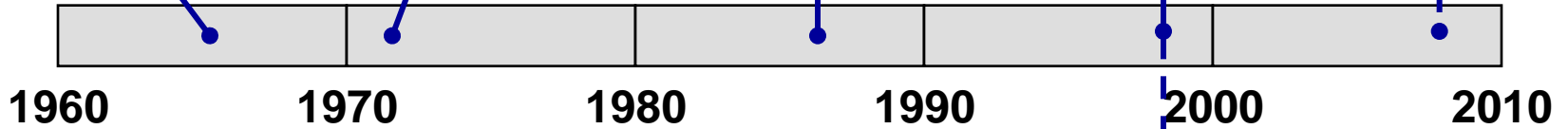

1987

1998
UN za
devetletko

2008
Posodobljeni
UN

Mehanizmi
evolucije

Evolucijska
zgodovina

Dedovanje

**Darwinovo leto 2009:
Evolucija se NI VRNILA v osnovno šolo.**

?

Evolucija v gimnaziji

1947: v gimnaziji predmet *Temelji razvojnega nauka*

naslednja obdobja:

velik poudarek na evolucijski teoriji in teoriji o dedovanju

Primer: učbenik 1965 – 3. letnik gimnazije:

Osnove ekologije

Osnove genetike

Temelji razvojnega nauka

Naravni izvor in razvoj človeka

Nastanek življenja

“stari” učni načrti (1998-2008):

Evolutija je okrnjena (7 ur + evolucija človeka).

Teorije o dedovanju ± ni v obveznem programu.

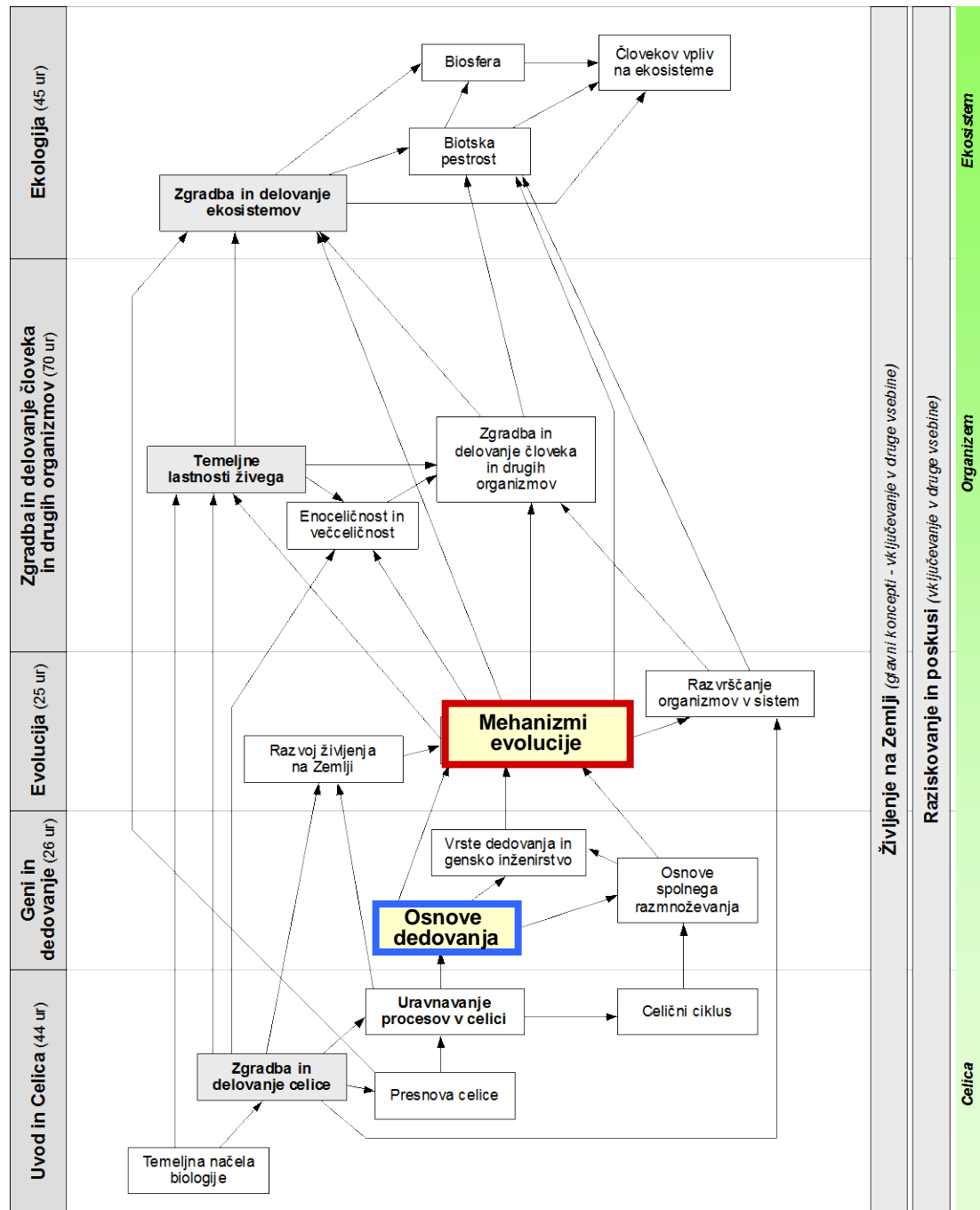
(samo humana genetika – 8 ur; ne kot splošni princip)

Teorija o dedovanju le za dijake, ki opravljajo maturo iz biologije

(4. letnik - izbirno)

Gimnazija: Posodobljeni UN (obvezni program: 3 leta, 210 ur)

uvredba v 1. letnik
v šolskem letu 2008/09

Anna Zeligowski: Darwin 1

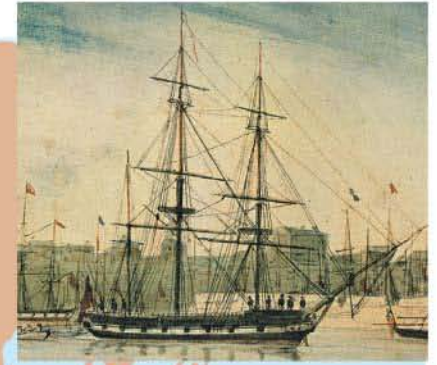

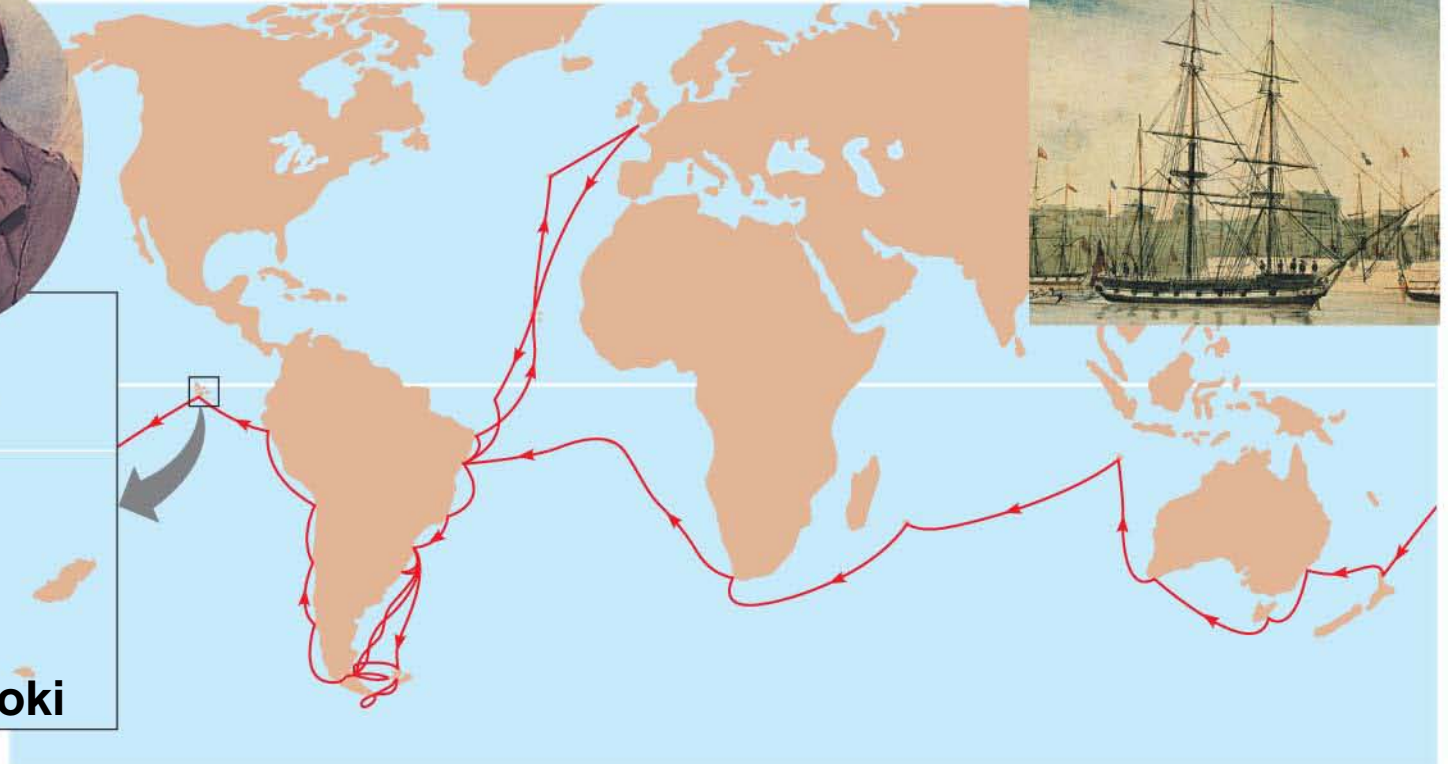
**Evolucija kot povezovalni
biološki koncept v šoli – primer:**

“Darwinove” želve

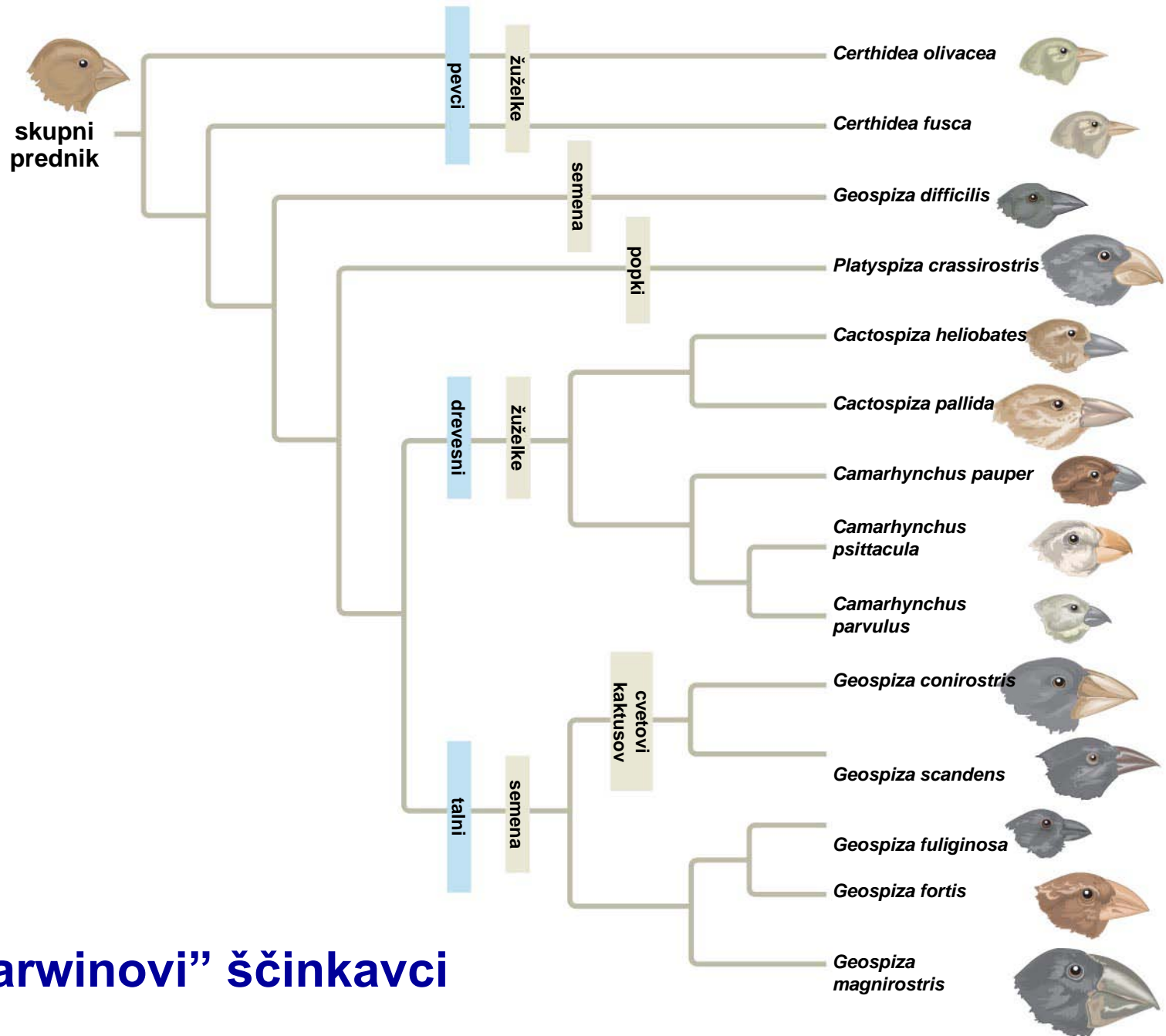
Darwinovo potovanje

Galapaški otoki

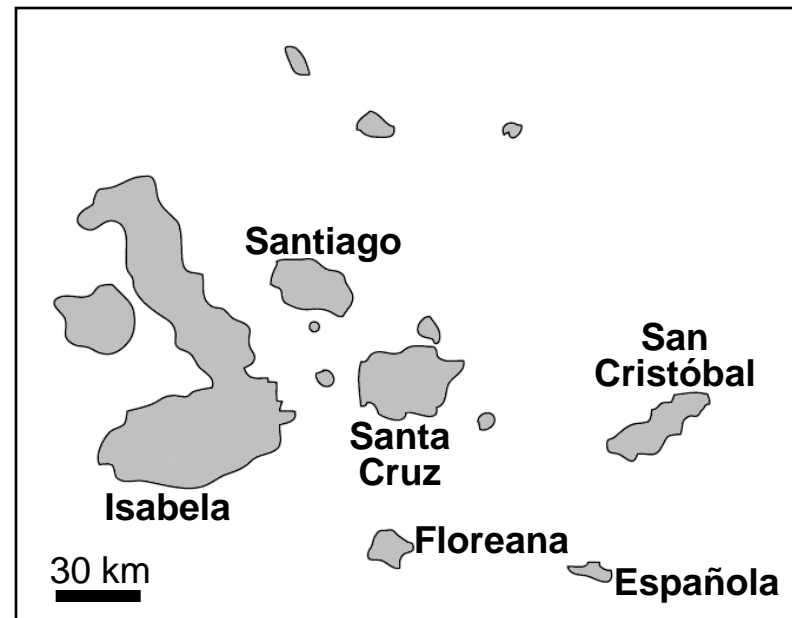
Prihod na Galapaške otoke: 15. september 1835

“Darwinovi” ščinkavci

“Darwinove” želve

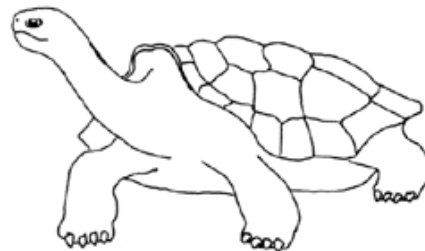
Prebivalci pravijo, da lahko **razlikujejo želve, ki prihajajo z različnih otokov**; in da se te ne razlikujejo samo po velikosti, ampak tudi po drugih značilnostih. Kapitan Porter je opisal, da imajo tiste z otoka Floreana in s temu bližnjega otoka Española oklepe spredaj debele in obrnjene navzgor kot špansko sedlo, medtem ko so želve z otoka Santiago bolj okrogle, bolj črne in kuhane boljšega okusa.

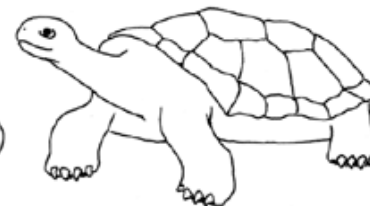
Charles Darwin (1845)

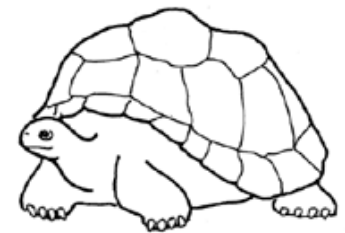
galapaška želva
Geochelone nigra

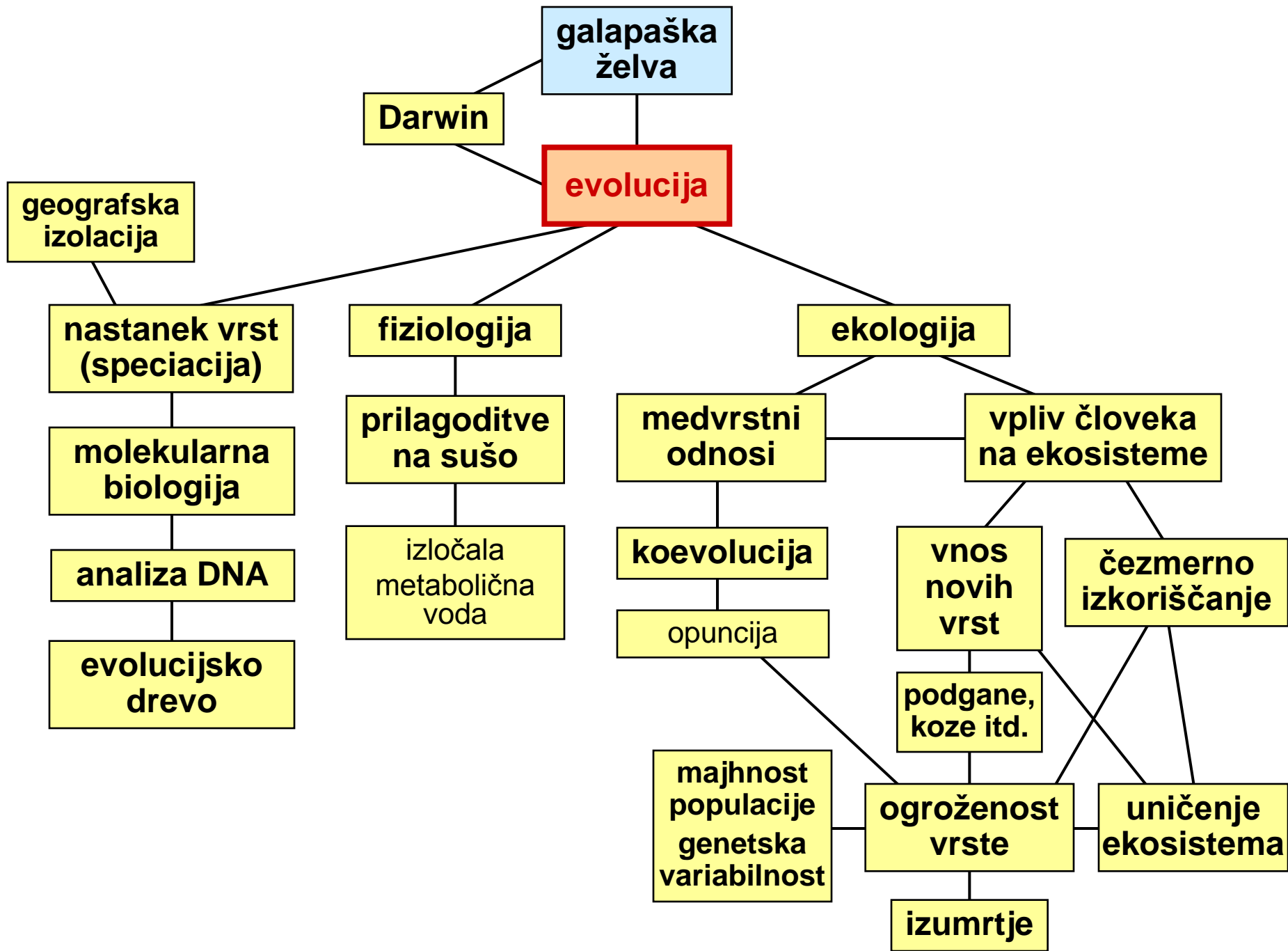
sedlasti oklep

vmesni oklep

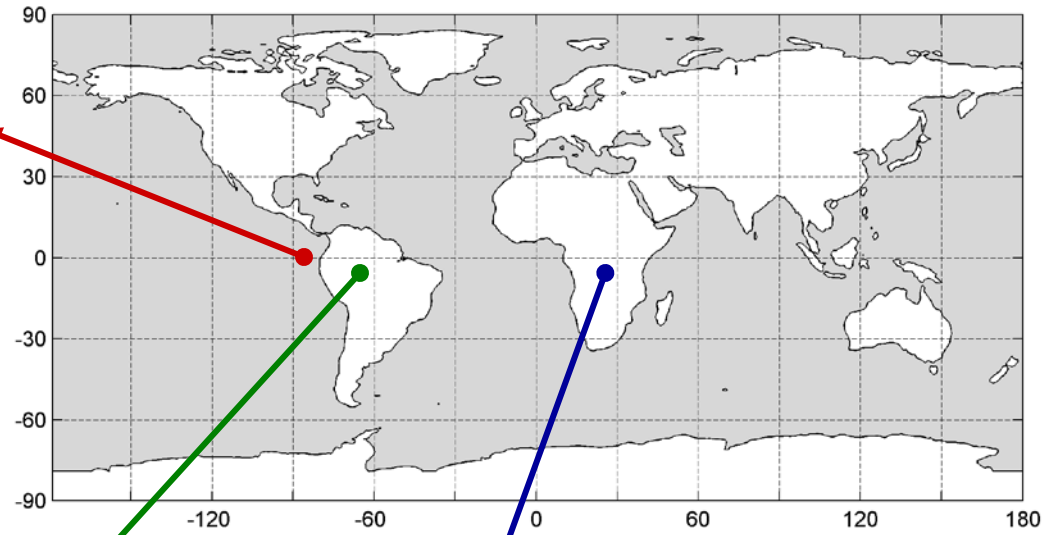
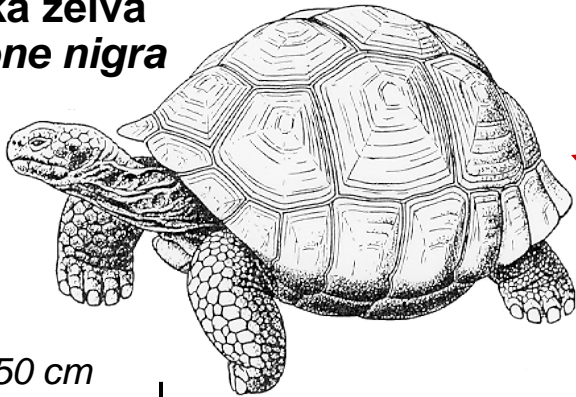

kupolasti oklep

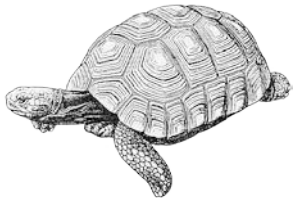
galapaška želva
Geochelone nigra

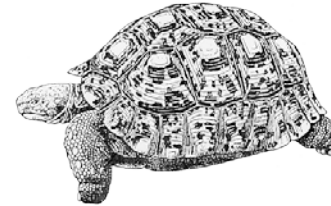
argentinska želva
Geochelone chilensis

rdečenoga želva
Geochelone carbonaria

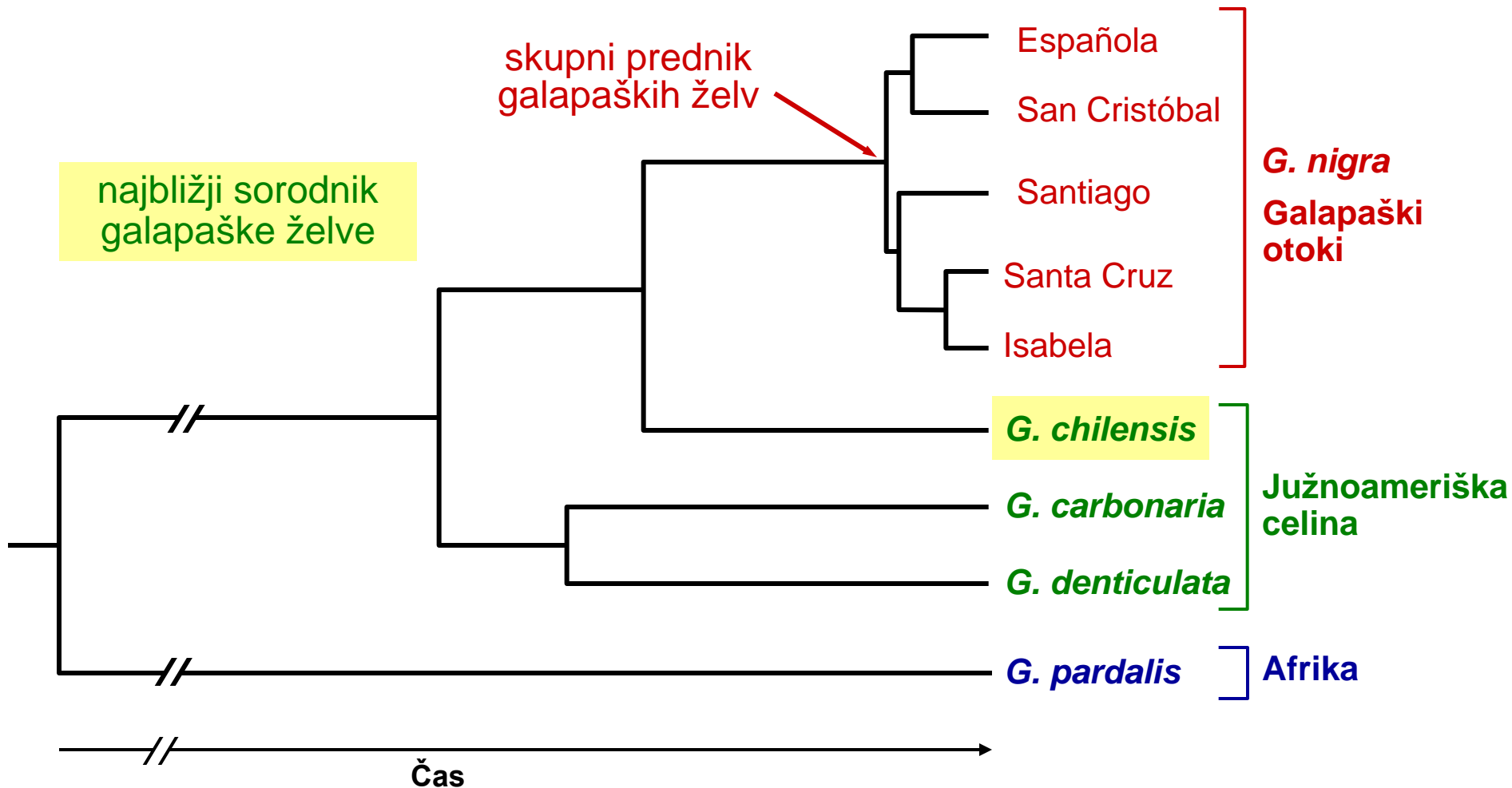
južnoameriška rumenonoga želva
Geochelone denticulata

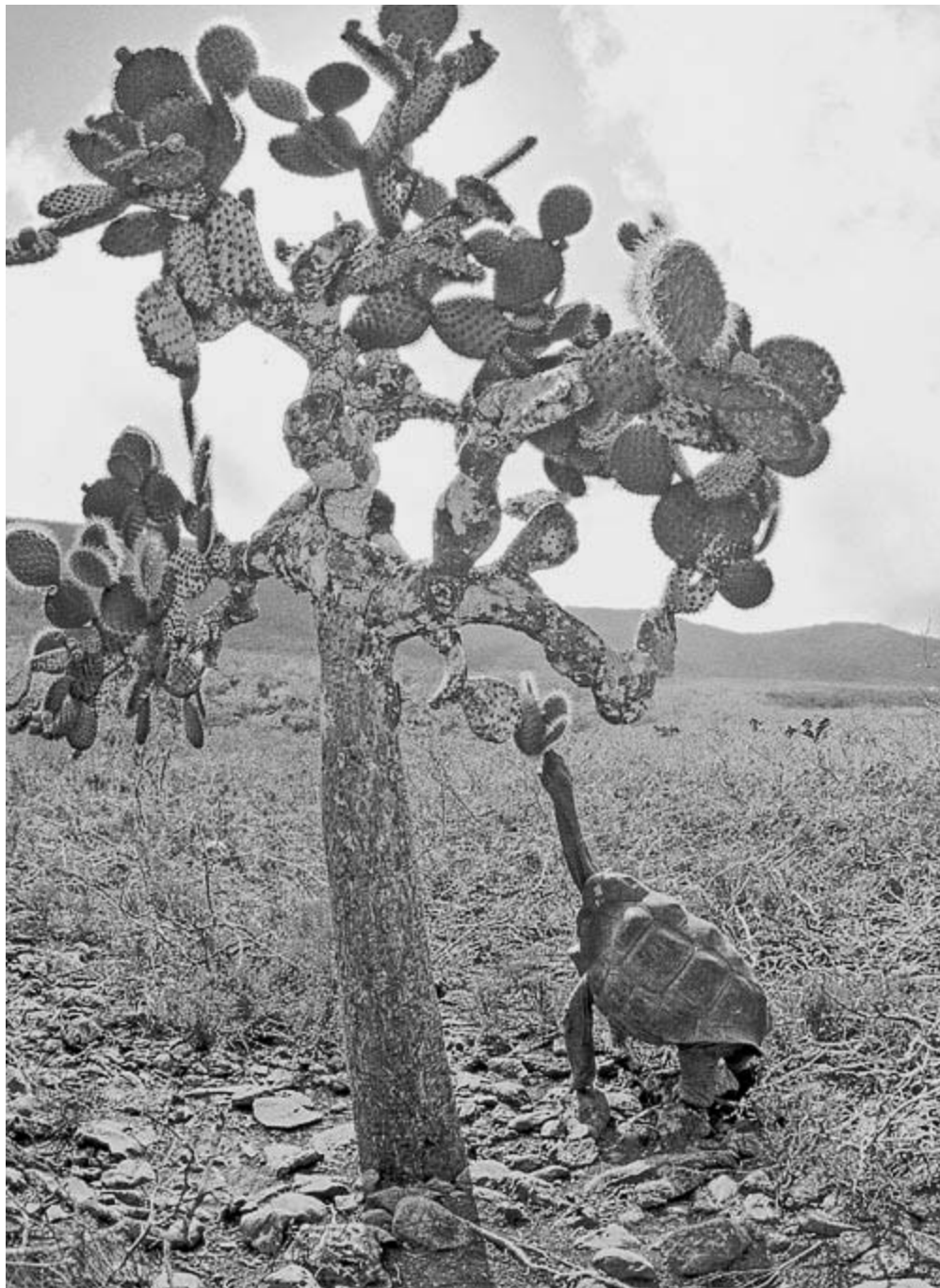

leopardja želva
Geochelone pardalis

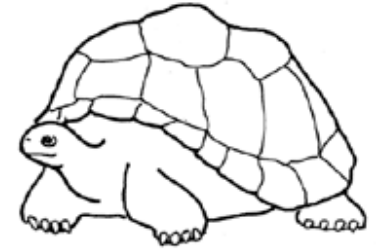
Evolucijsko drevo želv

primerjava zaporedja nukleotidov v DNA

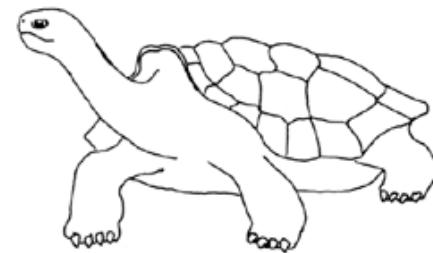

kupolasti oklep

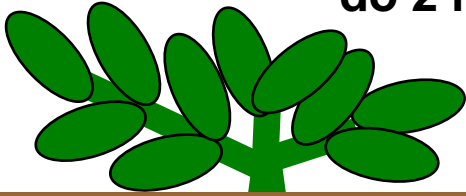
kaktus opuncija

sedlasti oklep

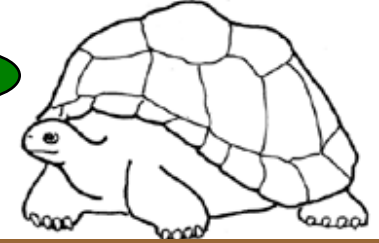
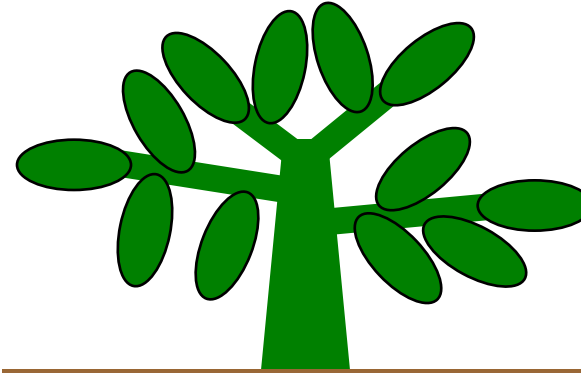

otoki brez želv

do 2 m

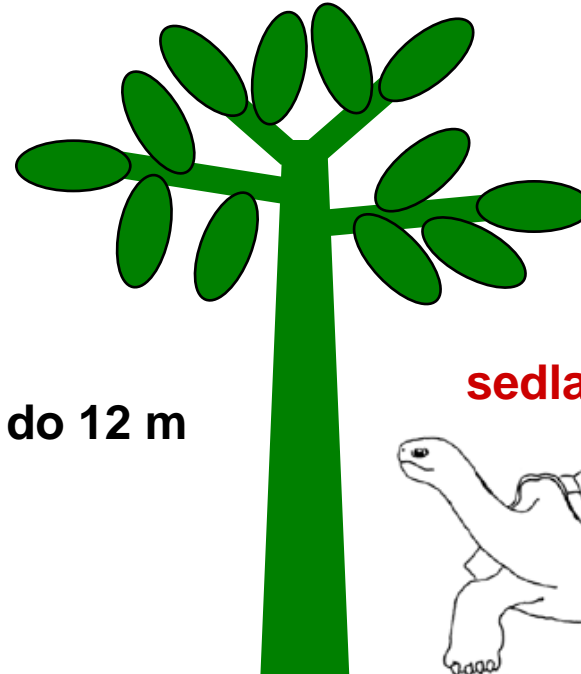

kupolasti oklep

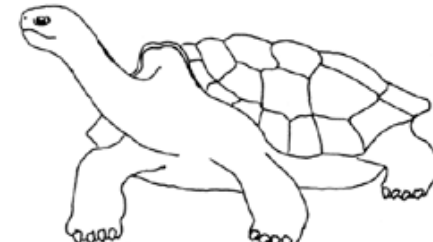

Koevolucija

do 12 m

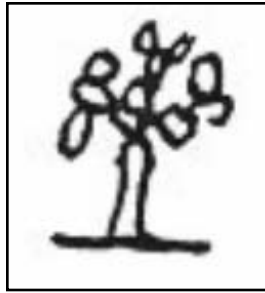

sedlasti oklep

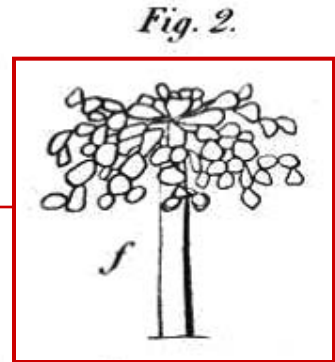
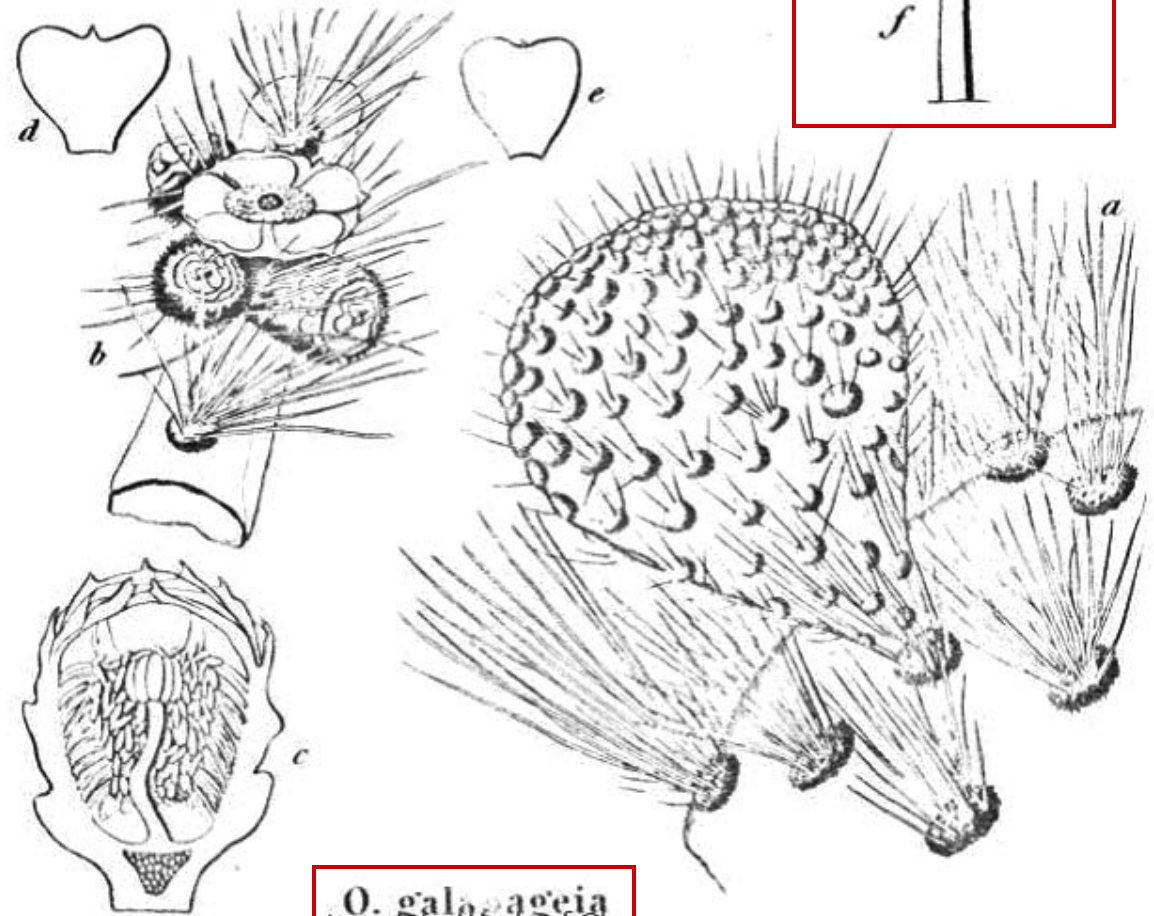
**Henslow 1837:
opis nove vrste opuncije**

From the summit of the trunk numerous branches spread on all sides, somewhat in the manner represented by Fig. f., taken from a very rude sketch of Mr Darwin's.

**Darwinovi zapiski in skica
+ posušen primerek**

***Opuntia galapagea* =
danes:
Opuntia megasperma
var. *megasperma***

Vpliv človeka na ekosisteme

preden Evropejci odkrijejo Galapaške otoke (1535):

250 000 želv

edini plenilec galapaška kanja

17. do 19. stoletje: kitolovci, lovci na tjujnje in pirati:

odvzem 200 000 želv (za hrano na dolgih plovbah)

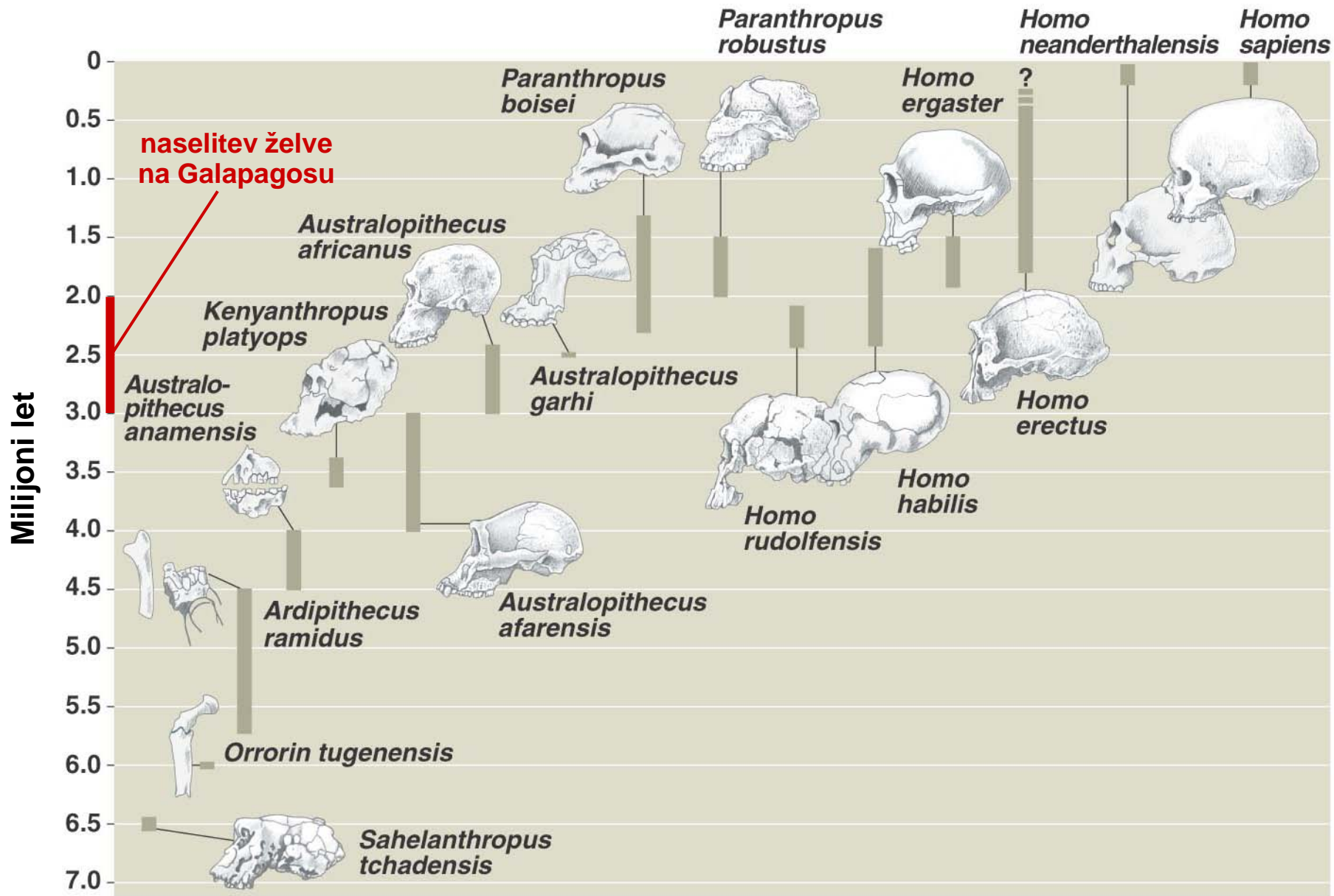
Človekova naselitev otokov:

vnos novih vrst (podgane, koze ...)

Danes:

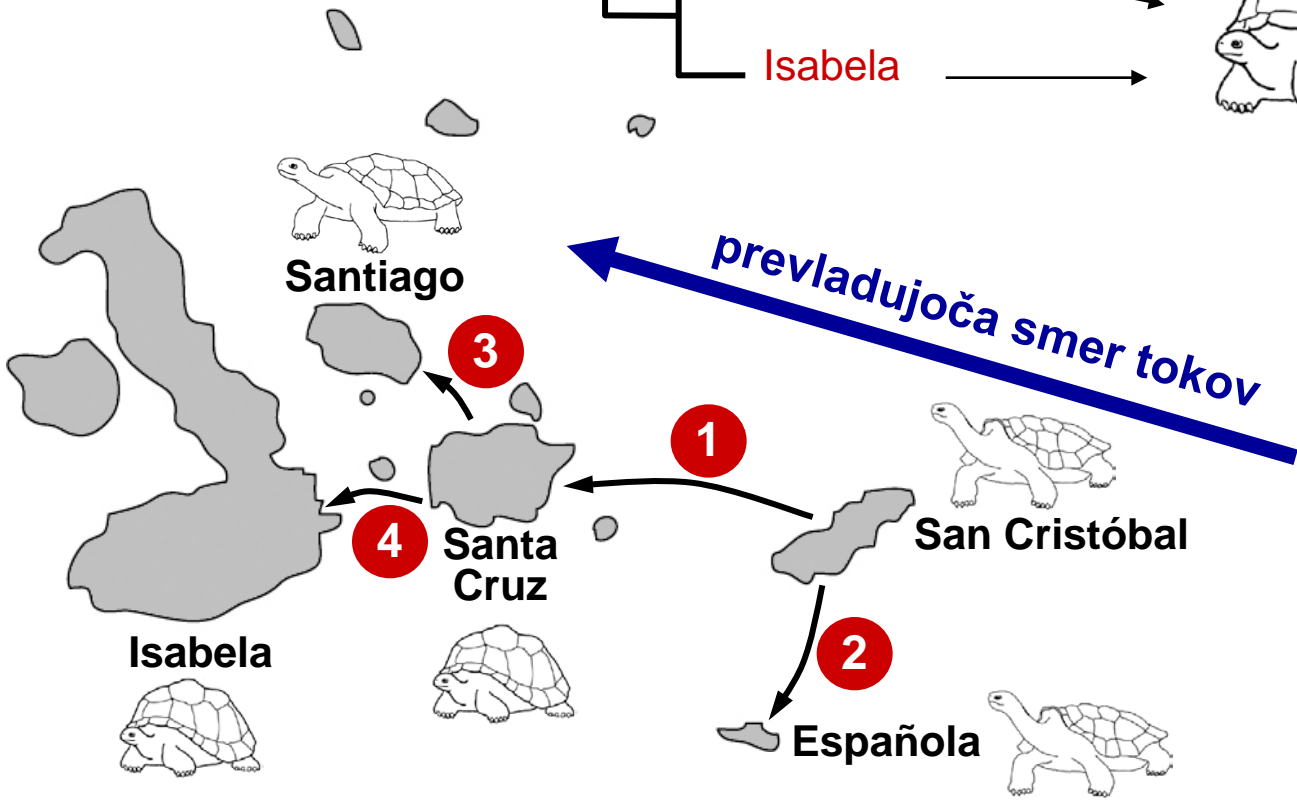
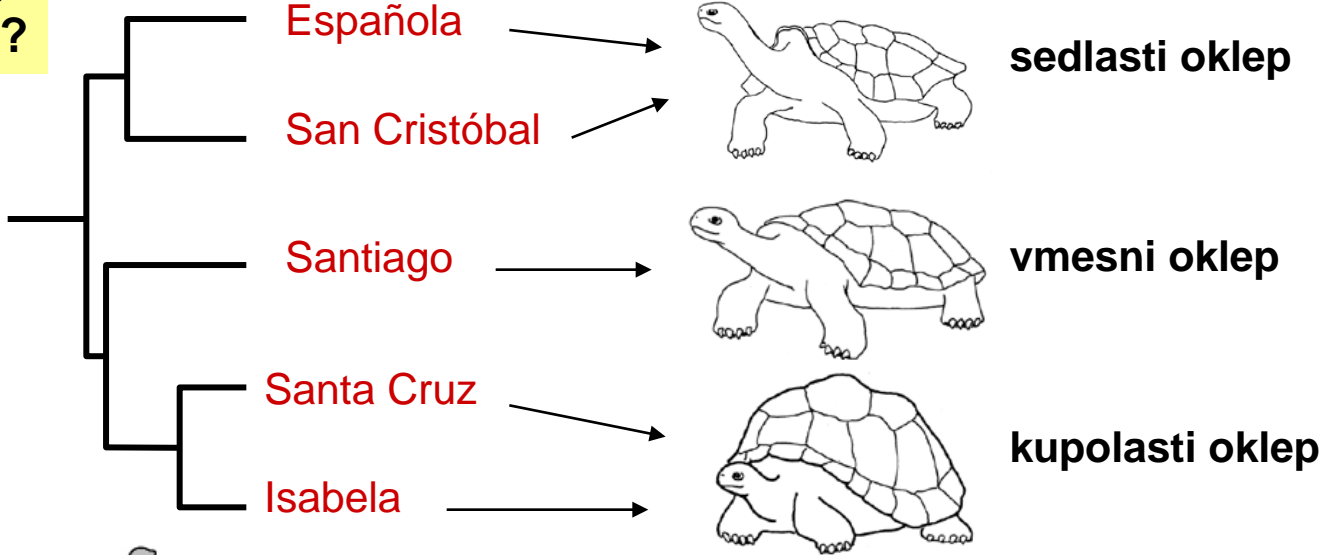
15 000 želv

vzgoja mladičev v ujetništvu in vračanje v naravo

Kakšna oblika oklepa je evlucijsko izvorna?

G. nigra

Darwinova “dediščina”?

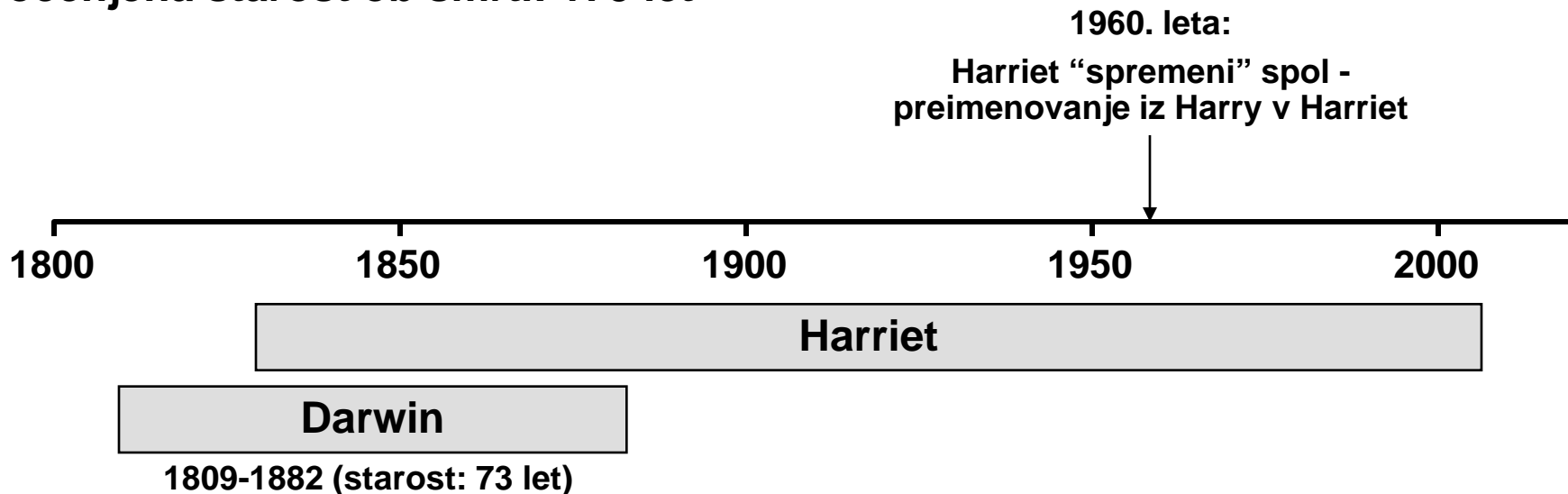
Harriet (~1830-2006)
ocenjena starost ob smrti: 175 let

analiza genov: Santa Cruz

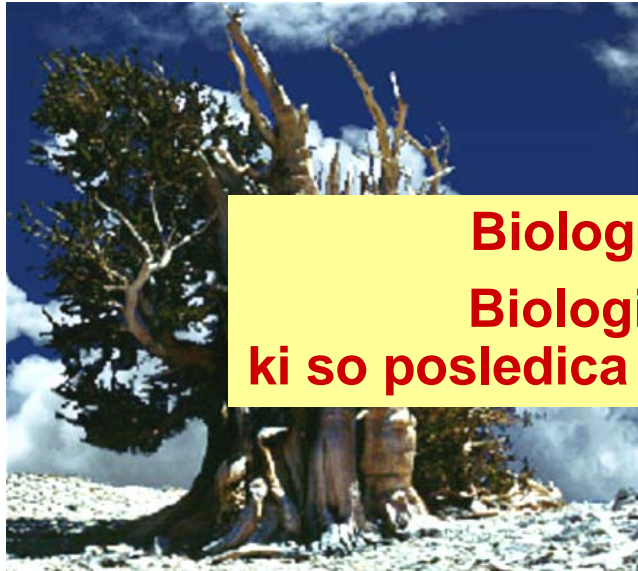
Darwin tega otoka ni obiskal

verjetno jo je Darwin pobral na Galapagosu (1835) in jo odpeljal v Anglijo

kasneje prenos v Avstralijo (1841)

Dolgoživost?

**Biologija ni knjiga rekordov.
Biologija je svet "čudežev",
ki so posledica evolucije z naravnim izborom.**

dolgoživi bor (~4000 let)

orjaška sekvoja (~3200 let)

-2000

-1000

0

1000

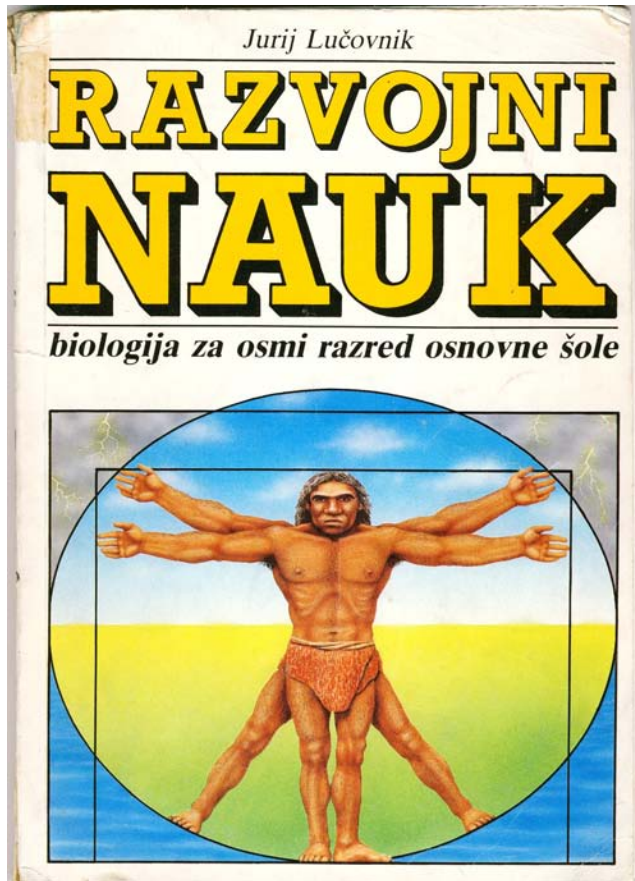
2000

 Darwin

 Harriet

Učbenik za 8. razred:
1987

V šoli približno 20-30 let
zaostanka za znanostjo?

George Beadle
(1903-1989)

Edward Tatum
(1909-1975)

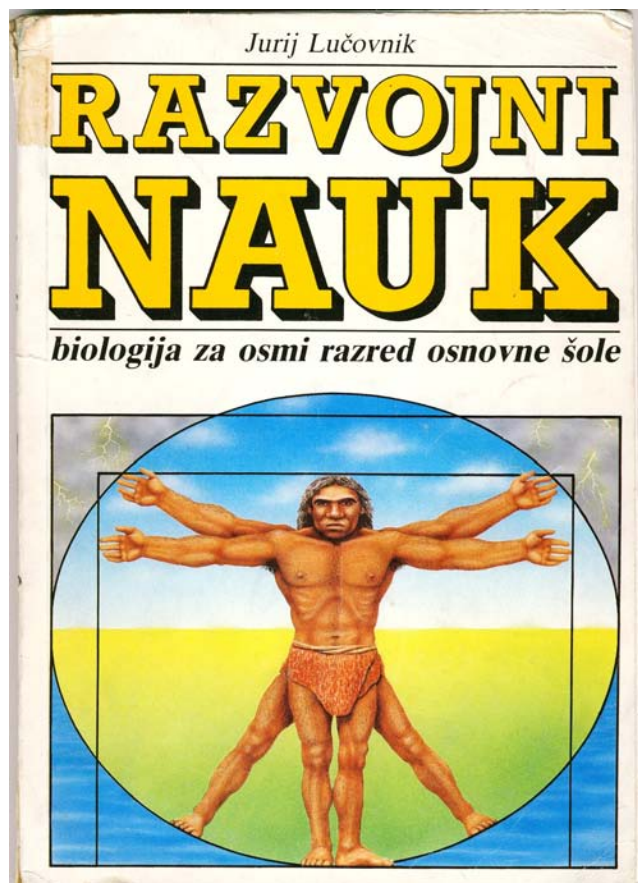
hipoteza en gen – en encim

Nobelova nagrada 1958

poskusi 40. leta 20. stoletja

Molekule nukleinskih kislin v kromosomih vsebujejo v nekakšni “skrivni pisavi” (šifri) informacijo, kakšna **beljakovinska molekula** bo nastala v živi celici, če bo določena molekula nukleinske kisline (gen) aktivna. Beljakovinska molekula pa lahko deluje kot **encim** (katalizator v živi celici) in omogoči izoblikovanje neke lastnosti.

Učbenik za 8. razred:
1987

Že leta 1982 v **srednji šoli** –
usmerjeno izobraževanje (morda že prej):
zgradba molekule DNA
mutacije kot spremembe zaporedja nukleotidov itd.

Molekule nukleinskih kislin v kromosomih vsebujejo v nekakšni “skrivni pisavi” (**šifri**) informacijo, kakšna **beljakovinska molekula** bo nastala v živi celici, če bo določena molekula nukleinske kisline (gen) aktivna. Beljakovinska molekula pa lahko deluje kot **encim** (katalizator v živi celici) in omogoči izoblikovanje neke lastnosti.